

KÜRESEL BÖLGESEL VE YEREL EKSENDE IRAK PETROLLERİNİN EKONOMİK SİYASİ VE STRATEJİK ANLAMI

Mert BİLGİN*

Özet

Bu çalışma Irak petrollerinin önemini ortaya koymakta; petrolün siyasi ekonomisini Orta Doğu, Irak'ın yakın çevresi ve Irak'ın federatif yapısı bağlamında ve üç analiz düzeyinde ele almaktadır: 1- Küresel düzeyde; ABD, Çin ve Rusya gibi aktörlerin hangi nedenlerle Irak'a ilgi duydukları irdelenmekte, petrol talebindeki artışın yükselen fiyatlarla beraber yarattığı siyasi baskı incelenmekte ve başta Venezuela olmak üzere Latin Amerika'da yükselen Bolivarcılık hareketinin ABD'nin Irak yaklaşımıyla etkileşimi ortaya konmaktadır, 2- Bölgesel düzeyde; Irak'ın siyasi yapısının ve çatışmacı özelliklerinin petrol anlaşmalarıyla etkileşimi incelenmekte, çokuluslu firmalarla beraber İran, Türkiye, İsrail ve Suudi Arabistan gibi bölge aktörlerinin konumları ele alınmakta, 3- Yerel düzeyde; Irak'ı oluşturan federatif yapıya işlemiş petrol mücadelesinin nasıl bir kimlik siyasetini ortaya çıkardığı muhtemel sonuçlarıyla beraber irdelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Orta Doğu, Irak, Petrol, Enerji, Siyasi Ekonomi

ECONOMIC POLITICAL & STRATEGIC SIGNIFICANCE OF IRAQI OIL AT GLOBAL, REGIONAL AND LOCAL AXES

Abstract

This study brings out the significance of Iraqi oil and elaborates its political economy within the context of the Middle East, Iraq's neighborhood and Iraq's federal structure and in terms of three levels of analyses: 1- With regard to the global level; this article indicates the reasons which push the actors such as the US, China and Russia into Iraq; elaborates the political pressures coming from the rise of oil demand, and therefore the prices; and shows how the rise of Bolivarianism in Latin America, especially in Venezuela, interrelates to US expansions in Iraq; 2- With regard to the regional level; it analyzes how Iraqi political structure and its antagonistic specificities interact with the positions of multinational companies and of regional actors such as Iran, Turkey, Israel and Saudi Arabia 3- With regard to the local level; it scrutinizes what kind of identity politics and contingent consequences are led by the oil struggle embedded within Iraq's federative structure.

Key Words: Middle East, Iraq, Oil, Energy, Political Economy

* Doç. Dr, Doğuş Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü

Giriş

Orta Doğu'yu petrol faktörünü göz ardı ederek açıklamak mümkün değildir. Petrol, siyasi ve ekonomik çatışmaları belirleyen tek öge olmamakla beraber; tüm aktörlerin ve unsurların dolaylı ya da dolaysız petrolle etkileşime girdiği, ya da girmek durumunda kaldığı bir gerçektir. Bununla beraber, Orta Doğu'yu sadece petrol ve petrole bağlı bir güç ve paylaşım savaşı olarak ele alan yaklaşımlar, bu coğrafyanın tarihsel zenginliğini, hatta kaotik heterojenliğini, göz ardı ettikleri oranda yetersiz kalırlar. Benzer bir şekilde Orta Doğu'nun yakın tarihselliğini petrolü göz ardı ederek inceleyen çalışmalar, yerinde olmayan saptamalara neden olabilirler. O halde, Orta Doğu analizleri hangi unsura odaklanırlarsa odaklansınlar, bir şekilde petrolle ve bu coğrafyanın kültürel doku çeşitliliğiyle etkileşmek durumundadırlar.

Bu saptamanın en doğru somutlaştırılması biri kültürel tarih yazımı, diğeri petrol tarihi yazımı odaklı iki çalışmanın kesişim noktalarının belirlenmesidir. Ünlü tarihçi *Bernard Lewis*, “Ortadoğu: Hıristiyanlığın Doğuşundan Günümüze Ortadoğu'nun 2000 yıllık tarihi” adlı çalışmasında, Orta Doğu'nun tarihini, öncelikle din ve uygarlık temelinde sonraki aşamada sosyal ve kültürel motiflere atfen çok başarılı bir şekilde ortaya koymakta; kitabının sonuç kısmında 20. yüzyılın son 10 yılında Ortadoğu'nun devlet ve halklarının sosyal ve ekonomik sorunlarını çözmede büyük ölçüde yalnız kaldıklarını ifade etmekte ve çalışmasının genelinde petrol odaklı bir yaklaşım olmamasına rağmen, sonuç kısmında bölgeyi petrolle ilişkilendirmek durumunda kalmaktadır.¹

Lewis'in aksine tarihsel analizini petrolü merkeze alarak yapan *Daniel Yergin*'in, 1991 tarihli “Petrol: Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü” çalışmasında, özellikle Orta Doğu söz konusu olduğunda toplumsal dinamikleri ele aldığı bu noktada belirtilmelidir. Başka bir deyişle, Yergin dünya siyasi tarihini petrol odağında incelerken, petrolle şekillenen mücadelenin Orta Doğu'yu oluşturan toplumsal unsurlarla nasıl etkileşimlere girdiğini de göz önünde bulundurmıştır. Nitekim Yergin'in bu çalışmasının, petrol tarihinde *temel referans kaynağı* olarak tanımlanabilecek bir düzeyde olması, sadece petrolle ilgili tarihsel verileri sunmasıyla ilgili değildir. Bu çalışmada petrolü ve siyasi tarihi, toplumsal motifleri göz ardı etmeden harmanlayan Yergin, buradan hareketle günümüze ve geleceğe ilişkin saptamaların yapılmasını mümkün kılmıştır.

¹ Bernard Lewis, “The Middle East: A Brief History of the Last 2,000 Years”, New York: Simon and Schuster, 1995.

Nitekim bu çalışma 1991 tarihinde şu saptamayı bir nevi ön deyi olarak ortaya koymuştur:

“İran-İrak arasında ateşkes sağlanmasından birkaç ay sonra, eski petrolcü George Bush, Reagan’ın yerine Birleşik Devletler Başkanı oldu ve 1980’li yıllara dönüşürken Sovyetlerle Batı dünyası arasındaki duvarları yıkarak inanılmaz bir şekilde hem sembolik hem de gerçek olarak Sovyet Bloku ülkelerini Batı demokrasisinden ayıran engelleri ortadan kaldırdı. Böylece 1980-1990 arasındaki on yılda hiç beklenmedik bir şey yapıp global barışın yerleşmesine yol açmıştır. Bazılarının görüşüne göre ileriki yıllarda uluslar arasında rekabet, ideolojik değil ekonomik olacaktır. Diğer bir deyişle, uluslar mal ve hizmet satma yarışına girecek, bu amaçla mücadele verecek ve sermaye sorununu gerçekten uluslararası arena olan pazar yerinde halledecekti. Durumun gerçekten böyle olması halinde petrol yakıt olarak dünyanın gerek sanayileşmiş gerek sanayileşmekte olan ülke ekonomilerinde çok yaşamsal bir tüketim maddesi olmayı sürdürecekti. Üreticiler ve tüketiciler arasında pazarlık konusu olduğu için de dünya gücü politikasında en önemli yeri işgal edecekti.”²

Lewis’le Yergin’in çalışmaları arasındaki fark ve benzerlik açıktır. Ortadoğu’yu anlamak petrol dışı faktörlerin iyi analiz edilmesiyle bir nebze mümkündür. Bununla beraber petrolün bu faktörlerle etkileşiminin anlaşıl-maması yetersiz tahlillere neden olur. Her şeyden öte, bölgenin geleceğiyle ilgili öngörüler ancak petrol üzerine süre giden mücadelenin dış ve iç dinamiklerle nasıl bir etkileşimde cereyan ettiğinin ortaya konmasıyla mümkün kılınabilir. Nitekim Lewis’in çalışmasının sonunda yaptığı petrol vurgusu ile Yergin’in saptamasının günümüzün ve geleceğin Orta Doğu’sunun alacağı şekli başarılı bir şekilde ortaya koymasının nedeni budur.

Yergin’in saptamasından hareketle ideolojik savaş sonrası dönemde petrol talebinin artacağı, yeni petrol üretim sahalarının devreye girse de dünya piyasalarında fiyatların artış eğilimi taşıyıp rekabeti hem üretimde, hem üretim ve taşımanın kontrolünde, hem de satış aşamasında iyice yoğunlaştı-racağı daha 1990’ların başında bellidir. O halde Orta Doğu’yu anlamak, bu genel tablonun içinde petrolün yanı sıra; kimi birbiriyle uyumlu, kimi zıt ve uzlaşmaz, bazıları değişime açık bazılarıysa tamamen geçmiş değer tanımlarına tutunmayı hedefleyen, çok farklı sosyal ve kültürel yapıların yerleşti-ribilmesi mümkün olabilir.

² Daniel Yergin, *Petrol: Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları,1999, s. 881.

Tablonun bütünü incelendiğinde ise Irak bir nevi *Küçük Orta Doğu* olarak belirir. Irak Orta Doğu'nun dinamik çeşitliliğini petrol mücadelesiyle en yoğun harmanlayan alandır. Başka bir deyişle, Irak gerek petrol rezervleri ve bu rezervler üzerine ayyuka çıkan mücadele, gerekse tarihsel, dinsel ve kültürel farklılık noktalarının sunduğu çeşitli çatışma ve işbirliği odaklarıyla, hem bölgenin replik temsilcisi, hem de mihenk taşıdır. Irak'taki gelişmeler, değişimler ve bunlara neden olan süreçler, hem tüm Orta Doğu ülkelerini, hem de petrol ya da petrole bağlı güç mücadelesiyle ilişkili bütün aktörleri çok yakından ilgilendirir. Bu önem kendisini: 1- Orta Doğu'nun bütününi niteleyip tamamını alakadar eden Şii-Sünni, Kürt-Arap-Türkmen yapılarında belirdiği üzere içsel-dışsal dinamiklerde; 2- İslam, Hıristiyanlık, Yahudilik ve bunların tarihsel uzantıları bazında hem içsel hem dışsal yapılarda; 3- Rejim ve demokratikleşme gibi kavramların iç ve dış anlamlarında ve nihayetinde, 4- Petrol odağında hepsini içerecek düzeyde gösterir.

Keza ABD'nin Orta Doğu'ya ve Irak'a olan ilgisi bir şekilde bu faktörlerle etkileşmek durumundayken, temelde petrolden ayrıştırılmaz. Böyle bütünsel bir yaklaşım gösterir ki bugün projelerle kılıflandırılmış ABD'nin Orta Doğu'daki mutlak ve sürekli varlığını pekiştirme çabası, tarihi süreklilik içerisinde farklı zaman ve düzeylerde kendini tekrarlayan ve tekrarlamak zorunda olan bir döngüden ibarettir. İkinci Dünya Savaşı ertesinde ABD bu bölgeyi petrol odağında kontrol etmek ya da en azından başkasının kontrol etmesini engelleyecek girişimlerde bulunmak zorundaydı.³ Bu bölge, 1970'li yıllarda Orta Doğu'da *Pax-Americana* kurma girişimini⁴, 1990'lı yıllarda ABD'nin küresel liderliğini pekiştirmesi için çıkması gereken son basamağı nitelemiş⁵; 2000'li yıllarda ise Irak ABD nezdinde önemi artan bir tedarik alanını⁶ ifade etmekten öte, ABD nezdinde küresel güç olarak bir var olma savaşını temsil etmiştir.

Bu teorik çerçeveyi ortaya koyan çalışmam, petrol dışı faktörlerin petrol ve petrole doğrudan ilgili unsurlarla nasıl bir etkileşimde olduğunu anlamaya yönelik olarak ikincisinin, yani Irak petrollerinin analizini yapmayı hedeflemektedir. Bundaki amaç, Irak'ın güncel tarihini ve geleceğe yönelik eğilimini saptarken, çokça ifade edilen petrol konusunun hem nicelik, hem de nitelik olarak tam bir resminin ortaya konmasıdır. Yöntem olarak nicelik ve nitelik tanımlaması ve bu tanım üzerinden yapılacak analizin en genelden

³ P. Fontaine, *La Guerre Occulte du Pétrole*, Paris: Dervy, 1949, s. 210-214.

⁴ N. Sarkis, *Le Pétrole à L'heure Arab*, Paris: Stock, 1975, s. 49.

⁵ L. Blin, *Le Pétrole du Golf*, Paris: Maisonneuve et Larose, 1996, s. 117.

⁶ Jean-Marie Chevalier, *Les grandes batailles de l'énergie*, Paris: Éditions Gallimard, 2004, s. 320-338.

en bölgele doğru daralan sistem düzeyinde ele alınması uygun bulunmuştur. Bu yaklaşımla, öncelikle Irak'ın dünya petrolündeki yeri; rezervler, tüketim ve üretim veçheleriyle incelenecektir. Irak'ın sahip olduğu petrol rezervinin nasıl bir anlam ifade ettiği ortaya konduktan sonra, tüketimleri açısından başta ABD ve Çin olmak üzere, Irak'la en çok ilgilenen ve ilgilenmesi muhtemel ülkelerin durumu saptanacaktır. Daha sonra, üretim fazında beklenen gelişmelerin bu ülkelerin talebine hangi düzeylerde karşılık vereceği belirlenecektir. Bu genel analiz düzeyinin ardından Irak petroleri daha detaylı ele alınacaktır. Petrol yataklarının ve petrolle ilgili düzenlemelerin Irak'ın bütünü ve bu bütün içerisinde yer alan merkez ve merkezkaç bölgeleri nasıl ilgilendirdiği ortaya konacaktır. Öncelikle Irak'taki petrol bölgelerinin üretim dağılımı ele alınacak; daha sonra bu bölgelerde yer alan en önemli kuyuların dünyadaki yeri saptanacaktır. Bu saptamanın ekonomik, siyasi ve stratejik yanlarının kuyu başına yükselen kimlik siyasetiyle nasıl etkileştiği ortaya konacaktır. Bu aşamadan sonra bölgeler ve kuyular üzerindeki mücadelenin Irak'ı oluşturan sosyal ve siyasi yapılarla nasıl bir etkileşimde olduğu tespit edilecektir. Sonuçta Irak petroleri'nin Orta Doğu için önemli olan iç ve dış faktörlerle küresel, bölgesel ve yerel düzeylerde neler ifade ettiğinin ve edebileceğinin tahlili ortaya konmuş olacaktır.

Dünya Petrolünde Irak'ın Yeri

Petrolün varlığı ve kullanımı çok daha öncelere gidiyorsa da, Albay Drake'in Ağustos 1859'da Pennsylvania'da petrol bulması "petrole hücum" dönemini başlatmıştır. Bu hücum daha sonra ABD dışına yönelmiş ve artan talebe koşut olarak yoğunlaşarak günümüze değin varmıştır. Petrol gerçeği *ideoloji sonrası dönem* diye adlandırılan Sovyet bloğunun çöküşünden sonra geçerliliğini yitirmemiş; tam tersine pekişmiştir. Küresel mücadelenin pazar boyutuna girmesi, gerek devlet, gerek devlet dışı aktörlerin bir yandan finans piyasalarında mücadele verirken; diğer yandan üretimlerini ve ihracatlarını artırmayı temel hedef olarak belirlemelerine neden olmaktadır. Bu hedef devletin piyasadaki etkinliğinin ne olduğundan bağımsız olarak, dünya sistemi içerisinde güç mücadelesinde olan, ya da bu mücadelenin bir şekilde öznesi veya nesnesi olarak beliren, tüm ülkeleri harekete geçirmektedir.

Bu yapının hem finans piyasalarını, hem de üretim ve tüketimin odağında yer alan enerji ve enerji ticaretini temel belirleyici unsurlar olarak merkeze alması kaçınılmazdı.⁷ Başka bir deyişle hidrokarbonlar artık finans piyasalarının

⁷ ABD'nin küresel etkinliğini azaltacak faktörler arasında petrol ticaretinin dolardan avroya dönmesinin önemli rol oynayacağı açıktır. Buna karşın böyle bir dönüş girişimi, Irak örneğinde olduğu gibi ABD'nin sert cevabına maruz kalacaktır. Petrol ticaretinde

da temel belirleyicilerinden biridir. Böylece çok uluslu firmalar, üretici devletler, yatırımcı devletler, başta OPEC olmak üzere devlet dışı aktörler petrol oyununun temel aktörleri olarak rekabetlerini farklı çatışma ve işbirliği süreçlerinde belki de hiç olmadığı kadar yoğun bir çeşitlilikte derinleştirmişlerdir.

Bu genel tablo içerisinde dünya petrol piyasalarına şekil veren arz dağılımı pek çok bölgeyi içerse de, Orta Doğu toplam dünya rezervi içerisindeki yüzde 65’lik payıyla tüm alternatiflerinden çok daha büyük bir önemi haizdir. Orta Doğu ülkelerinin rezervleri karşılaştırıldığında ise; en başta gelen Suudi Arabistan’ın hemen ardından Irak’ın rezerv büyüklüğü çarpıcı bir şekilde dikkat çeker.

Tablo 1- Dünya Petrol Rezervi

Ülke	Milyar varil	Pay (%)	Ülke	Milyar varil	Pay (%)
1- Suudi Arabistan	261,8	24,90	11- Nijerya	24	2,30
2- Irak	112,5	10,70	12- Çin	24	2,30
3- BAE	97,8	9,30	13- Katar	15,2	1,40
4- Kuveyt	96,5	9,20	14- Norveç	9,4	0,90
5- İran	89,7	8,50	15- Cezayir	9,2	0,90
6- Venezüella	77,7	7,40	16- Brezilya	8,5	0,80
7- Rusya	48,6	4,60	17- Kazakistan	8	0,80
8- ABD	30,4	2,90	18- Azerbaycan	7	0,70
9- Libya	29,5	2,80	19- Kanada	6,6	0,60
10- Meksika	26,9	2,60	20- İngiltere	4,9	0,50

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, Haziran 2002.

Irak petroleri üzerinden vuku bulan yeni büyük oyunun tüm veçhelerini anlayabilmek için öncelikle Irak petrolerinin dünya petrol piyasasındaki yerinden bahsetmek gerekir. Irak 112,5 milyar varil kanıtlanmış petrol rezerviyle, 261,8 milyar rezerve sahip Suudi Arabistan’ın ardından dünyanın en büyük ikinci rezervine sahip ülkesidir. Irak’ın ardından 97,8 milyar varillik

dolardan avroya dönüş sadece ABD’ye değil, tüm finans piyasalarına katlanılmaz bedeller getirebileceğinden, gerçekleştirilmesi kolay bir girişim de değildir. Bkz. Øystein Noreng, “The euro and the oil market: new challenges to the industry”, *Journal of Energy Finance & Development*, Cilt 4, Sayı 1, Haziran 1999, s. 29-68.

rezerviyile Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), onun ardından ise 96,5 milyar varillik rezerviyile Kuveyt gelmektedir. Orta Doğu'da sık sık gündeme gelen bir diğer önemli petrol ülkesi ise İran'dır. Her ne kadar İran'ın 89,7 milyar varillik petrol rezervi küçümsenmeyecek kadar çoksa da, bu noktada belirtmek gerekir ki Irak petrolü maliyet açısından bariz avantajlar sunmaktadır.

Bu tablonun çok açık bir şekilde ortaya koyduğu gerçek ise Orta Doğu petrolünün hızla artan dünya tüketiminin karşılanmasında, en azından 2030'a kadar en önemli rolü üstleneceğidir. Başka bir deyişle ifade etmek gerekirse; 2000 sonrasında keskin bir ivme kazanan petrol tüketimindeki artış, Orta Doğu menşeli petrolü kimin kontrol edeceği üzerine süre giden oyunda, yeni bir sahne açmıştır. Bu dönemde hangi aktörlerin, hangi kararlılıkla ve gözü peklikle davranacağını anlaşılanmasında, kimlerin daha çok petrole ihtiyaç duyacağını belirlenmesi kolaylık sağlayacaktır. Böyle bir analiz ise ABD'nin her şeyi göze alarak bu kadar ön plana çıkmasında küresel güç mücadelesi kadar içsel sebeplerinin de rol oynadığını gösterecektir.

ABD'nin Irak İsrarının Nedenleri: Arz/Talep, Fiyatlar, Latin Amerika, Rusya ve Çin

ABD'nin Irak konusunda ısrarcı olmasının petrole dayalı nedenlerini arz ve talebe bakarak üç başlık grubu altında kümelenebilecek farklı sebeplerle açıklamak mümkündür:

1- Dünya petrol tüketiminde azımsanmayacak büyüklüklerde bir artış söz konusudur. Talep artışının büyük bir kısmı ABD, Çin ve Hindistan'dan kaynaklanmaktadır. ABD ve Çin'in Irak'a olan ilgisinin önemli bir sebebi, artan talebin yarattığı baskıdır. Talep baskısı ABD'nin özellikle Çin'le mücadele etmesini getirmektedir.

2- Artan talep, petrol fiyatlarının yükselmesine neden olmaktadır. Yükselen fiyatlar bir yandan Rusya, diğer yandan İran gibi ABD'nin zaten mücadele ettiği üretici ülkelerin gelirlerini katlamasına ve güç konsolide etmesine izin vermektedir.

3- Latin Amerika'daki gelişmelerle beraber başta Venezüella olmak üzere, ABD'nin yüksek düzeyde petrol alımı yaptığı ülkelerde öngörülemez ve önlenemez bir *Bolivarcılık* rüzgarı başlamıştır. Bu süreç, ABD'nin Orta Doğu ve Afrika'da özellikle enerji ve güvenlik bağlamında daha sivri girişimlerde bulunmasını teşvik etmektedir.

2003-2030 arasında dünya petrol tüketimindeki artışın bölgeler bazında incelenmesi çarpıcı sonuçları işaret eder. OECD üyesi Avrupa ve Asya ülkelerinin tüketim artışlarında ciddi değişiklikler görünmemektedir. Orta ve Güney Amerika ile Orta Doğu ülkeleri oransal olarak çarpıcı bir artış yakalayacak gibi görünseler de bu artışın miktar karşılığı çok büyük değildir. Buna karşın, ABD'nin lokomotif rolü oynadığı Kuzey Amerika ile Çin ve Hindistan'la beraber diğer OECD dışı Asya ülkelerinin neden olacağı tüketim artışı çok yüksektir.

Tablo 2- Bölgeler Bazında Dünya Petrol Tüketimi (2003-2030)

Bölge	2003	2030	Artış Oranı (%)
Kuzey Amerika	24,2	33,4	38
OECD Dışı Asya	13,5	29,8	20,7
OECD Avrupa	15,5	16,3	0,5
OECD Asya	8,8	10,1	1,4
Orta ve Güney Amerika	5,3	8,5	60
Orta Doğu	5,3	7,8	47

Kaynak: EIA, 2006.

ABD yüksek düzeyli tüketim oranıyla, Çin ile Hindistan yıllık ortalamada yüzde 5.5 büyüyen ekonomileriyle, dünya petrol piyasalarında büyük bir talep baskısı yaratmakta ve fiyatların yüksek seyretmesine neden olmaktadır.⁸ Bu da hem artan talebi hangi üreticilerin karşılayacağına; hem de kaynakların hangi aktörler tarafından kontrol edileceğine yönelik mücadeleyi kızıştırılmaktadır. Ortaya çıkan bu tabloda OPEC üyeleri, ürünlerinin fiyatlarını mümkün olan en üst seviyelerde tespit etmek için arz yönlü baskılar yaratmakta; çokuluslu petrol firmaları yeni talebin karşılanması sürecinden pay kapma yarışına girerek, bir yandan rekabeti artırırken diğer yandan stok ve lojistik imkanlarını daha optimum kullanma gereğiyle yeni ortaklıklar kurmaktadır. Üretici ülkeler bu trendi kendi kaynakları üzerinde daha geniş bir kontrol sağlama adına bir şans olarak görmekte ve artan rekabetin avantajını kullanarak, gerek çokuluslu firmalarla, gerekse diğer devletlerle olan ilişkilerini çeşitlendirmeye çalışmaktadırlar. Bu kadar hareketli bir piyasada, hem küresel aktör olma iddiasını taşıyan ABD, hem de küresel mevkiini pekiştirme çabası içindeki başta Fransa olmak üzere Avrupalı ülkelerle Rusya ve Çin, bambaşka bir konuma kaymaktadırlar. Nitekim bu ülkelerden ABD ve Çin, verdikleri küresel mevzilenme uğraşının yanı

⁸ Antoine Reverchon, "Pétrole: les pays émergents en embuscade", *Le Monde Economie*, 28 Haziran 2005, s. I.

sıra, hızla artan iç talepleriyle bu baskıyı iki yönden hissetmektedirler.⁹ Halen günlük 20 milyon varil civarında seyreden tüketiminin %58'ini ithal eden ABD'nin, 2025'te en azından %68 dolaylarında dışa bağımlı olacak olması, yetkililer nezdinde çok ciddi endişeler yaratmaktadır.¹⁰ Bu da tanım gereği ABD ile Çin'i petrol tedariki konusunda rekabete itmektir.¹¹

Bu noktada hızla artan petrol talebi ve sürekli ekonomik büyümesiyle küresel bir aktör haline gelen Çin'in arz ve talep dengesinden bahsetmek, Mart 2003 müdahalesi öncesinde bu ülkenin ABD nezdinde, özellikle Irak ve Orta Doğu bağlamında, nasıl bir baskı yarattığını ortaya koyacaktır. 1990'lı yıllardan itibaren artan talebiyle önemli bir petrol ithalatçısı haline gelen Çin, 2001'de yıllık 200 milyon ton olan tüketiminin üçte birini, yani 65 milyon tonunu, ithal etmekteydi.¹² Her ne kadar *Xinjiang* bölgesinde Çin'in artan talebinin bir kısmını karşılayabilecek petrol bulunuyorsa da, bu bölgenin çevre ve jeolojik koşulları, rezervlerin gün ışığına çıkarılmasını bugünkü koşullarda makul kılmamaktadır.¹³ Asıl ilginç olan, Çin'in petrol ithalatının önemli bir kısmını Orta Doğu'dan (İran, Suudi Arabistan, Uman ve Yemen) yapmasına rağmen, Irak'ın sadece binde 5-10 arasında bir katkı yapmasıydı. Bu nokta, Çin ve ABD'nin Irak'a olan ilgisini açıklar. ABD ve Çin giderek artan ve bağımlılık yaratan bir petrol ithalatı kompozisyonuna sahipken; her ikisinin de alımlarında Irak yok denecek kadar küçük bir paya sahipti. Kısacası Irak hem ABD hem Çin açısından kaçırılmayacak bir fırsat görünümündeydi.

Artmakta olan petrol tüketiminin yeni alanlarda bir güç mücadelesini ortaya çıkarması kaçınılmazdır. Petrole olan dış bağımlılık kadar, tedarikin güvenceli ve kesintisiz olması ile fiyat avantajı yaratma gereği bu süreçte çok belirleyicidir. Bu iki hususun arasındaki ilişkisellik dikkate alındığında otaya çarpıcı bir sonuç çıkar. Çin açısından enerji sorununu çözmek, küresel konumunu pekiştirmede kilit rol oynayacak bir faktördür. ABD nazarında ise önümüzdeki 50 yıldaki küresel konumunu belirleyecek en ivedi husus, artan

⁹ Başta ABD, Rusya, Çin ve İran olmak üzere küresel ve bölgesel güçlerin hem arz, hem talep yönünden petrolle nasıl ilişkilendikleri hususunda bkz. Mert Bilgin, *Avrasya Enerji Savaşları*, İstanbul: IQ Yayınları, 2005, s. 29-82.

¹⁰ Justin Blum, "Bill Wouldn't Wean U.S. Off Oil Imports, Analysts Say", *Washington Post*, 26 Temmuz 2005, s. A01.

¹¹ Paul A. Williams, "Projections for the geopolitical economy of oil after war in Iraq", *Futures*, Cilt 38, Sayı 9, Kasım 2006, s. 1074-1088.

¹² Pepe Escobar, "The Roving Eye: China, Russia and the Iraqi oil game", *Asia Times*, 1 Kasım 2002. http://www.atimes.com/atimes/Middle_East/DK01Ak02.html.

¹³ Bu bölgedeki ayrılıkçı merkez-kaç hareketlerin ve bunların dış bağlantısının petrole de ilgili olduğu belirtilmelidir. Nitekim gelişen petrol endüstrisi ve yükselen fiyatlar belirtilen zorlukların aşılmasını daha makul hale getirmektedir.

iç talebini nasıl karşıladığı ile başta petrol olmak üzere enerji kaynakları üzerinde hangi düzeyde egemenlik kurabileceğidir.

Son yıllarda artan petrol fiyatları bu görüntüyü daha da çetrefilleştirmektedir.¹⁴ 1989'da 15,80 dolar civarında olan Brent petrolünün varili, Aralık 1998'de 9,33 dolara kadar düşmüş ve Rusya'daki finansal krizin tetikleyicilerinden biri olmuştur. Daha sonra bir miktar yükselişe geçen petrol fiyatları, Eylül 1999'da 20 dolarları bulmuş ve Kasım-Aralık 2001'de istisnai olarak sırasıyla 19 ve 17 dolara inmekle beraber, genellikle 20-30 dolar bandında seyretmiştir. Mart 2004'ten sonra sürekli yükseliş eğilimine giren fiyatlar, Ağustos 2006'da 75,78 dolara kadar varmış ve 2007'nin ilk aylarında 56 dolar civarında seyretmiştir. Bu düzeydeki fiyatlar bir yandan küresel olumsuz sonuçları tetikleyebilecek kadar ciddidir.¹⁵ Öte yandan, ABD'nin eski ve yeni ideolojik hasımları olan bir yandan Rusya'nın, diğer yandan İran'ın doğal kaynak rantlarını katlayarak çoğaltmaktadır. Bu ise ABD nezdinde katlanılamayacak kadar büyük maliyetleri beraberinde taşıyabilecektir. Bu açıdan bakıldığında Irak; Rusya, İran ve gerek başta Suudi Arabistan olmak üzere diğer üretici ülkelerin, gerekse bölge dışında yer almakla beraber Irak petrolünden bir şekilde faydalanmayı hedefleyen aktörlerin nezdinde önem kazanır. Bu aktörlerin Irak'tan dışlanması ise ABD için adeta bir zorunluluk haline gelir.

Latin Amerika'daki gelişmeler bu çerçevede değerlendirildiğinde petrol ve güvenlik arasındaki ilişkisellik daha da somutlaşır.¹⁶ Petrole bağımlılığın ABD nezdinde yaratabileceği sorunlar 2000'li yıllarla beraber daha stratejik değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu stratejik değerlendirmede petrol firmaları ve bunların siyasi uzantıları kadar, Pentagon da bizzat yer almaktadır. Bu değerlendirmeler ABD'nin petrol tedariki açısından yükselen bağımlılığının genel kanının aksine Orta Doğu'ya değil, Kuzey Amerika ile Güney Amerika'ya yönelik olduğunu vurgulamaktadır. Nitekim ABD'nin 2003 Irak müdahalesi öncesindeki petrol ithalatı kompozisyonu incelendiğinde ortaya

¹⁴ Irak'ın petrol piyasalarındaki gelişimlere karşı duyarlılığı kadar, petrol piyasalarının Irak'taki gelişmelere karşı duyarlılığı da mevcuttur. Bkz. Raad Alkadiri ve Fareed Mohamedi, "World Oil Markets and the Invasion of Iraq", *Middle East Report*, Sayı 227, Yaz 2003, s. 20-27.

¹⁵ Hangi fiyatın makul olduğu konusu apayrı bir tartışma konusudur. Bkz. Josef Shaoul, "Valuing oil: Is there a "Sustainable" price for crude oil?", *Refocus*, Cilt 6, Sayı 3, Mayıs-Haziran 2005, s. 58-59. Bununla beraber bu soruya verilebilecek en güzel, belki de tek, cevap, "piyasanın belirlediği fiyattır".

¹⁶ ABD'nin petrol stok miktarıyla fiyatlar arasındaki ilişkisellik düşünüldüğünde bu husus daha da önem kazanır. Bkz. Salman Saif Ghouri, "Assessment of the relationship between oil prices and US oil stocks", *Energy Policy*, Cilt 34, Sayı 17, Kasım 2006, s. 3327-3333.

çok ilginç bir tablo çıkar. ABD'nin 2001 alımları Kanada ile 14.5 milyar dolar, Venezüella ile 13,3 milyar dolar, Suudi Arabistan'la ise 12,5 milyar dolar olmuştur. Bu ülkelerin ardından Meksika (10,2 milyar dolar), Nijerya (8,5 milyar dolar), Irak (5,8 milyar dolar), Norveç 3,3 milyar dolar), İngiltere (3,3 milyar dolar), Angola (3,1 milyar dolar), Kolombiya (2,9 milyar dolar), Cezayir (2,2 milyar dolar) ve Kuveyt (1,9 milyar dolar) gelmektedir.¹⁷

Bu tablo ortaya koymaktadır ki söz konusu ülke ABD olunca, artık Latin Amerika Orta Doğu'ya çok yakındır. Latin Amerika'nın hem ABD nezdinde önemli bir petrol tedarikçisi olması, hem de bu bölgenin içerdiği stratejik önemle gündeme gelmesi, özellikle *Mercosur* odağındaki yeni oluşumlarda dikkate alınmalıdır.¹⁸ Başka bir deyişle, Amerika'nın başta Venezüella olmak üzere önemli miktarda petrol alımı yaptığı Latin Amerika ülkelerinin, sosyalist temelde yükselen bağımsız enerji politikalarını ABD'ye dayatabilmeleri, bu ülkenin Irak gibi alternatiflere daha sıkı bağlanmasına neden olmaktadır.¹⁹ ABD'nin Irak gibi devasa petrol yatağına sahip bir bölgeyi gözden çıkarma, ya da göz ardı etme gibi bir lüksünün olmadığı sadece iç talebinin yapısından dahi anlaşılmaktadır. Buna bir de müdahale öncesi Irak'ın Saddam nezaretinde Çin, Rusya ve bir nebze Fransa ve İtalya'yla petrol üretimine yönelik paylaşım anlaşmaları yaptıkları gerçeği eklendiğinde; ABD'nin Irak ısrarı daha anlaşılır hale gelecektir. Üstelik artan hidrokarbon fiyatlarının en büyük tedarikçi olan Rusya ile en büyük ideolojik hasımlardan biri olarak beliren İran'ı çok büyük bir ekonomik zenginlik ve jeopolitik güçle donattığı düşünülürse, ABD'nin büyük riskler almak pahasına Irak'a neden bu kadar büyük bir kararlılıkla önem verdiği daha iyi anlaşılır. Bu noktada Irak'ın ABD nezdindeki anlamının sanılanın aksine muhafazakarlar ve demokratlar açısından çok değişmeyeceği sonucu da ortaya çıkar. ABD'nin temel ulusal çıkarlarının yoğunlaştığı husus enerjidir. Irak ise bu yoğunlaşmadaki en önemli mihenk taşlarından biridir.

¹⁷ Tamar A. Mehuron, "Where Imported Oil Really Comes From", *Air Force Magazine*, Haziran 2002, s. 10.

¹⁸ Paula A. Paranagua, "L'Amérique latine peine à se doter d'une stratégie régionale", *Le Monde Economie*, 28 Haziran 2005, s. II.

¹⁹ Burada yansıması daha çok Latin Amerika'da hissedilen ve ABD aleyhine cereyan eden bir kısır döngü söz konusudur. Yükselen Bolivarcılık, Latin Amerika'nın ABD karşıtı davranışlarını tetiklemekte; buna mukabil özellikle petrol tedariki konusunda sıkıntı hissedilen ABD Afrika ve Orta Doğu'ya daha sivri girişimlerle yaklaşmaktadır. ABD'nin bu coğrafyalarda petrol uğruna karıştığı, ya da yönlendirdiği gayri insani uygulamalar ise Latin Amerika'da Amerikan karşıtlığına meşru söylem sunmaktadır. ABD'nin Irak'taki uygulamalarının Latin Amerika'daki yansıması için bkz. John D. French, "Why Talk? The U.S. Invasion of Iraq", *Latin American Perspectives*, Cilt 30, Sayı 4, Temmuz 2003, s. 7-9.

Irak'ın Petrol Arzı: Üretim Odaklı Jeopolitik

Kaynakların kim tarafından kontrol edileceğine yönelik mücadeleyi ve bu mücadelenin Irak'a nasıl yansıtıldığına değinmeden evvel, özellikle Basra Körfezi ülkelerinin üretim artışlarının nasıl cereyan edeceğinin anlaşılması gerekir. Bunun sebebi OPEC'in kendi içinde sürekli yaşadığı kısır döngüdür. OPEC üyeleri ve tabii ki diğer üretici ülkeler, bir yandan arz/talep dengesiyle bunun fiyat yansımaları paydasında tarafken, diğer yandan artan talebi uluslararası fiyatların en uygun olduğu noktada karşılayabilme hususunda rakiptirler.

Tablo 3- Dünya Petrol Üretimi Projeksiyonu (Milyon varil/Gün)

Bölge	1990	2003	2010	2015	2020	2025	2030
OPEC							
<i>Basra Körfezi</i>							
İran	3,2	4,2	3,8	4,0	3,9	4,0	4,3
Irak	2,2	2,3	3,3	3,8	4,3	5,1	5,5
Kuveyt	1,7	2,4	2,8	3,3	3,8	4,2	4,5
Katar	0,5	0,9	0,7	0,7	0,7	0,7	0,8
Suudi Arabistan	8,6	10,6	14,4	14,8	14,5	15,1	17,1
BAE	2,5	3,3	3,3	3,5	3,9	4,4	4,6
Basra Körfezi Toplamı	18,7	23,7	28,3	30,1	31,1	33,5	36,8
Diğer OPEC üyeleri*	8,5	9,3	11,6	12,7	12,8	13,2	13,9
OPEC Toplamı	27,1	33,0	39,9	42,8	43,9	46,7	50,7
OPEC Dışı Ülkeler							
OECD **	20,1	23,2	24,3	24,7	25,5	26,0	26,1
OECD Dışı Ülkeler ***	22,2	26,0	30,0	34,1	38,2	42,2	46,5
OPEC Dışı Ülkeler Toplamı	42,4	49,3	54,4	58,8	63,7	68,2	72,6
Dünya Toplamı	69,5	82,3	94,3	101,6	107,6	114,9	123,3

Kaynak: EIA, 2006.

* Körfez Dışı OPEC ülkeleri: Endonezya, Cezayir, Libya, Nijerya, Venezuela

** OECD: ABD, Kanada, Meksika, Kuzey Denizi, Avustralya, Yeni Zelanda ve diğerleri

*** OECD Dışı Ülkeler: Rusya, Hazar, diğer OECD dışı Avrupa ve Avrasya ülkeleri, Çin, Hindistan, diğer OECD dışı Asya ülkeleri, Orta Doğu, Afrika, Brezilya, Diğer merkez ve güney Amerika ülkeleri

Tablo 3'te görülen üretim kompozisyonu OPEC içinde 1990'la 2030 arasındaki en büyük artışı Suudi Arabistan'ın gerçekleştireceğini işaret ederken, Irak ve İran'ın artışları son derece cüzi kalmaktadır. İran'ın rezervleri

konusunda muğlaklığı bir yana bırakacak olursak, Irak'ın petrol üretiminin artmasının ya da azalmasıyla en çok ilgilenecek ülkelerden birinin Suudi Arabistan olduğu açıktır.²⁰

Son müdahaleye kadar BM'nin inisiyatifiyle Irak'a uygulanan uluslararası yaptırımlar ve "oil for food" yani "petrol karşılığında gıda" programı, petrol endüstrisinin teknolojik olarak geri kalmasına neden olmuş; üstelik yabancı sermaye eksikliği nedeniyle sektör iyice zedelenmiştir. Hemen belirtmek gerekir ki Irak gibi bir ülkede petrol endüstrisinin geri kalmışlığı, ülkenin zenginlik içerisinde fakirlik çekmesi anlamına gelmektedir. 1990'lı yıllarda etkisini iyice hissettiren uluslararası yaptırımların, önce Irak, sonra bölge açısından sonuçlarını iki vechede ele almak mümkündür. Petrol endüstrisinin ilerleyemeyip görece düşük maliyetle üretimin artırılmaması, başta Suudi Arabistan olmak üzere, OPEC içinde uluslararası fiyatların belirlenmesi sürecinde liderlik rolü oynayan ülkeler için bir avantaj yaratmıştır. Bu noktada Irak'ın 112 milyar varil civarında petrol rezerviyle 261.8 milyar varil civarında rezervi ihtiva eden Suudi Arabistan'ın ardından ikinci büyük petrol gücü olarak belirmesine rağmen; son yıllarda günlük üretimini 8 milyon varilin üstüne çıkararak Suudilerin aksine, 2 milyon varillerde kaldığını belirtmekte fayda vardır. Bu husus Irak'ın işgalin ardından yaşadığı üretim kaybının ve artan talebe koşut olarak yükselen petrol fiyatlarının Suudi Arabistan ve diğer OPEC üyeleri lehinde olduğunu ortaya koymaktadır.

İkinci olarak belirtmeli ki, geri bırakılan petrol endüstrisi ve üretim, uluslararası yaptırımlarla zor durumda kalan bu ülkenin Sünni yönetici kesiminin daha da ayrıcalıklı hale gelmesini sağlamıştır. "Oil for food" programı daha başından itibaren gayri meşru harçlara, vergilere ve komisyonculara yaramış; hatta son dönemde bu program Birleşmiş Milletler'in (BM) kurumsal başarısızlık örneği olarak, yozlaşma ve rüşvetlerle anılır olmuştur.²¹ Hatırlanacağı gibi "oil for food" programı, BM'nin 1995 tarihli 986 sayılı kararıyla başlatılmış, daha sonra 2003 tarihli 1483 sayılı kararla kaldırılmıştır. BM'nin bu program odağında Irak'taki başarısızlığı önemli ayrıntıları ayyuka çıkarır. Her şeyden evvel belirtmelidir ki, Saddam BM'nin kurumsal zaafını iki ayrı boyutta kullanmıştır. Programın aksaklığı ve başarısız uygulamaları Saddam'a ve kadrosuna yaptırımlar altında zor durumda olan

²⁰ Suudilerin Irak'a bakış açısı geçmişte de böyleydi. Bkz. Fareed Mohamedi ve Roger Diwan, "Political Economy: The Saudis, the French and the Embargo", *Middle East Report* (The Iraq Sanctions Dilemma), Sayı 193, Mart 1995, s. 24-25.

²¹ Kenneth R. Timmermani, "Documents Prove U.N. Oil Corruption; The U.N. oil-for-food program was marred by bribery and shady deals involving top officials and cronies of world leaders such as French President Jacques Chirac", *Insight on the News*, 27 Nisan 2004.

Irak'ta önemli bir gelir kapısı yaratmıştır. Bu da müdahale sonrası iyice keskinleşen Sünni Arap-Şii Arap-Kürt-Türkmen ayrılığının, ayrıcalıklı Sünni Araplar lehinde bu dönemde konsolide edilmesine duyulan tepkiyle yükseldiğini gösterir. Nitekim gerek Şiiilerin, gerekse Kürtlerin petrolle ilgili hak iddialarında, Saddam rejiminin uluslararası yaptırımlardan faydalanarak Sünni çevrelere önemli ayrıcalıklar sunmuş olması, en önemli tepki noktasını doğurmaktadır. Saddam, BM'nin kurumsal zaafını programın çarpıklığıyla bağdaştırmayı da başararak, Güvenlik Konseyi'nin ABD ve İngiltere dışı ülkeleriyle, yani Rusya, Fransa ve Çin'le, eskiyen ve aksayan petrol endüstrisinin teknolojik alt yapısının yenilenmesi ve bu ülke firmalarıyla beraber yapılacak üretim paylaşma anlaşmalarının hayata geçirilerek üretim artışı sağlanması konusunda anlaşmıştır. Bu anlaşma Rusya ile çok farklı bir boyutu da içermekteydi. Saddam Ruslarla "oil for food" kisvesinin altında petrol ticaretine girişmiş, Ruslar ise tüm petrolün üçte birini elde ederek, üçüncü taraflara satmışlar ve böylelikle çok büyük karlar elde etmişlerdir. Daha sonraları Irak geçici hükümeti danışmanı Claude Hankes-Drielsma'nın hazırladığı raporla Rusya'nın Irak'ta hangi boyutlarda petrol ticareti yaptığı anlaşılacaktır.²² Nitekim bu yolla Irak petrolünün üçte birini alan Rusya, milyarlarca varil petrolü Federasyon bünyesindeki idari yapı ve yöneticilerine ve Federasyon merkezli Rus firmalarına dağıtmıştır.

Böylelikle BM yaptırımları altında hem petrol endüstrisini, hem üretim düşüşünden dolayı gelirlerini kaybedip, buradaki kaybını "oil for food" anlaşmasını ihlal ederek gayri meşru yollardan telafi eden Saddam yönetimi, BM'nin zaaflarından yararlanarak uluslararası petrol dengesi için oldukça radikal bir değişikliği başlatmıştır. Bu tablo Saddam'ın uluslararası yaptırımları aşmanın bir yolu olarak Rusya, Çin ve bazı Batı firmalarına *upstream* yatırımı yapabilecekleri sinyalini vermesiyle daha da pekişmiştir. Böylece yabancı firmalar Irak'ta petrol üretimine yatırım yapabileceklerdi. Bu gelişme aslında ABD'nin işine gelebilirdi. Çünkü Irak'ın üretimi artırması OPEC'in fiyatları yüksek tutma konusundaki dirayetini kırabilir; bu da petroldeki dışa bağımlılığı her geçen gün artmakta olan ABD'ye stratejik bir avantaj sunabilirdi. Böyle bir gelişmeden ise en çok Suudi Arabistan rahatsız olurdu çünkü Orta Doğulu bir rakibin üretimi artırması kadar Suudi çıkarlarını zedeleyici bir gelişme olamazdı.

Bu noktada Saddam'ın stratejik bir manevrası ABD'nin bu ülkenin *upstream* konusundaki girişimini haklı olarak hasmane bir tutum olarak telakki etmesine neden olmuştur. Bu daha sonra ayyuka çıktığı üzere, Sad-

²² Therse Raphael, "Saddam's Global Payroll: It's time to take a serious look at the U.N.'s oil-for-food program", *The Wall Street Journal*, 9 Şubat 2004. <http://www.opinionjournal.com/extra/?id=110004667>.

dam'ın BM Güvenlik Konseyi daimi üyesi ülkelerden Çin, Rusya ve Fransa ile yakınlaşp, temel Anglo-Sakson çıkarlarını temsil eden ABD ve İngiltere'yi dışlamasıdır. Bu plana göre, Güvenlik Konseyi Irak'a uluslararası yaptırımların devamını öngören ABD-İngiltere eksenine, bu yaptırımları dolaylı müzakereler yoluyla Irak'tan petrol imtiyazı elde etmek suretiyle sona erdiren ve hatta Irak'a Anglo-Sakson bloğuna karşı destek veren Çin, Rusya ve Fransa arasında ikiye bölünmüş olacaktı. Bu, 1972 millileştirilmesiyle ülkeden çıkartılan İngiltere'nin, bir daha dönmek üzere ABD ile beraber Orta Doğu'dan dışlanması anlamına gelebilirdi. Sadece Irak'la ilgili bir paylaşım savaşı gibi görünen Güvenlik Konseyi'ndeki bu çatlak, aslında Soğuk Savaş döneminin çok merkezliliğe doğru giden sisteminde, ABD'nin hegemon olma isteğine temelden yapılan bir saldırdır. Sonuçta Irak'ın Çin, Rusya ve Fransa ile petrol odağında ilişkilerini geliştirme girişimi, ideoloji sonrası dünyada gücün Anglo-Sakson kanat tarafından hangi oranda konsolide edilebileceğinin bir nevi sınanmasıydı.

Daha somuta indirgeyerek ifade etmek gerekirse; Rusya, Fransa, Çin ve İtalya, Irak'la değeri 38 milyar doları bulan ve tüm anlaşmalar hayata geçtiğinde günlük üretimin en azında 4,7 milyon varil petrolü bulacağı çok önemli üretim paylaşma anlaşmaları yapmışlardır. Bu anlaşmalar şu şekilde özetlenebilir: 1- Rusya Lukoil'le 7-8 milyar varil tahmini rezerve sahip Batı Kurna'da; 2- Fransa TotalFinaElf firması aracılığıyla 10 milyar varil rezervli Mecnun'la 6 milyar varil rezerve sahip Nahr Umr yataklarında; 3- Çin 5 milyar varil rezerv içeren Helfaya'da CNPC, 1 milyar varillik Al-Ahdab'da CNPC/Norinco ortaklığıyla, yarım milyar varillik rezerve sahip olduğu tahmin edilen Rafidain'de ise Norinco/Sinochem ortaklığıyla; 4- İtalya Agip'le 1 milyar varil rezerve sahip olduğu düşünülen Nasriye'de imtiyazlar elde etmişlerdir.²³ Hemen belirtmek gerekir ki Irak gibi üretim maliyetlerinin görece düşük, ulusal petrol endüstrisinin çok geri olduğu bir ülkede, bu tahmini rezervlerin ya artması, ya da tepe üretimin çok hızlı yükseltilmesi olasıdır.

Bu oluşumun ABD nezdinde yarattığı sınamada, Çin'in hızla artan enerji talebi elbette önemli bir pratik gerçektir. Bununla beraber, Irak'ta etkinliğini artırmaya çalışan Çin'in yanı sıra, Rusya ile Fransa'nın bulunması bu girişimin petrol üzerinden yapılan jeopolitik bir hamle olduğu fikrini güçlendirir. Nitekim normal şartlarda bu anlaşmaların BM yaptırımlarına atfen uluslararası hukuk çerçevesinde kadük kalabileceği açıkken, pratik olarak hayata geçirilmeleri, ABD ve İngiltere'nin yeni durumu fiilen kabul-

²³ Anlaşmalar için bkz. EIA, *Iraq Energy Data, Statistics and Analysis*, 26 Haziran 2006, s. 6-7. http://lugar.senate.gov/iraq/pdf/13_EIA_Iraq_CAB.pdf.

lenmek zorunluluğunu ortaya çıkarabilecekti. ABD'nin İngiltere ile birlikte 20 Mart 2003'te Irak'ı işgal etmesinin ardındaki en önemli neden, bu anlaşmaların ve bu anlaşmalar üzerinden Orta Doğu'da yaygınlaşabilecek yeni denge arayışının yaratabileceği maliyetin çok büyük olmasıdır. Bu maliyet ABD'nin; artan petrol talebinin yarattığı baskı, yüksek petrol fiyatlarının yol açtığı ekonomik kaygılar, Irak gibi Orta Doğu'nun anahtar ülkesi konumundaki bir coğrafyada diğer küresel aktörlerin etkin olması olarak belirlemekte ve ABD'nin hem tedarik bazında hem de güvenlik anlamında derin bir sarsıntı geçirmesi anlamına gelmektedir.

Irak Petrollerinin Bölgesel Dağılımı: Kuyu Bazında Kimlik Siyaseti

Son ABD müdahalesi öncesi Irak'ın günlük üretim kapasitesinin 3 milyon varili geçmeyecek bir düzeyde sabitlendiği söylenebilir. Bu üretim, Irak'ın günlük 2,5 milyon varile ulaşan bir ihracatı yapmasına izin vermektedir. Günlük 2,5 milyon varil petrol ise Irak gelirlerinin yüzde 90'ından fazlasına tekabül etmekteydi ve bir paylaşım sorununu körüklemekteydi. Halen nüfusun yüzde 60'ının yaşamak için hükümetin gıda desteğine ihtiyaç duyduğu düşünülürse²⁴ paylaşım savaşının tabana nasıl yayılabileceği daha iyi anlaşılır.

Müdahale sonrasında Irak'ın üçe bölünme senaryolarını canlı tutan Kürt, Sünni Arap ve Şii Arap çekişmesi, tarihsel ve siyasi nedenlere dayanmakla beraber, önemli ölçülerde petrolün hangi gruplar tarafından idare edilip paylaşılacağıyla ilgilidir. Bu gerçek, Irak'ın petrol üretiminin bölgelere göre nasıl dağıldığının irdelenmesini önemli kılar. Kabaca ifade etmek gerekirse, üretimin üçte ikisini Şiilerin baskın olduğu Güney Irak, üçte birini ise Kürtlerin denetimindeki Kuzey Irak karşılamaktadır. Güneydeki üretim maliyetleri oldukça düşükken, kuzeyde özellikle yeni araştırma faaliyetlerinde bu rakamın dünya ortalamasının çok altında olduğu anlaşılmaktadır. Üstelik varili 50 dolarların üzerinde seyreden uluslararası petrol fiyatları, Kuzey Irak'ın üretiminin artmasını; hem kapasite yükseltmek yoluyla, hem de yeni kuyuların devreye alınmasıyla makul kılmaktadır. Kuzey Irak'taki petrolün şu anki tahminlerden çok daha büyük bir rezervi içermesi, üstelik henüz araştırma yapılmamış sahalarda ucuz maliyetle elde edilebilecek kadar sığ derinliklerde bulunması muhtemeldir.

²⁴ Christopher Foote; William Block; Keith Crane ve Simon Gray, "Economic Policy and Prospects in Iraq", *The Journal of Economic Perspectives*, Cilt 18, Sayı 3, 2004, s. 47.

Hem kuzey, hem güneyde özellikle üretim esnasında ortaya çıkan su tahliyesi sorunu üretimi zorlaştırmaktadır. Irak'ın kuzey ve güney ulusal petrol firmaları bu sorunu rafine edilmiş petrolü, ham petrol kuyularına enjekte ederek çözmeye çalışmakta; buna karşın sorunun üstesinden tam anlamıyla gelememektedirler. Güney'deki kaynakların ucuz ve geçici çözümlerle işletilmiş olması, üretimi belli bir düzeyin üzerinde tutma gayretini bir nebze başarılı kılmıştır. Buna mukabil kuyulara su enjeksiyon teknolojisinden mahrum olmanın bedeli, ilgili kuyunun ekonomik ömrünün yüzde 30-50 civarında azalması olmaktadır. Daha açık ifade etmek gerekirse, petrol çıkartılması esnasında ortaya çıkan su miktarı sürekli artmakta; bu da verimliliği düşürürken, maliyet artışlarına sebep olmaktadır. Bu ve benzeri sorunlar 1990'lı yıllarda iyice geri kalan Irak petrol endüstrisinin çokuluslu firmalardan destek almasını kaçınılmaz kılmaktadır. Başka bir deyişle, Saddam'ın son müdahale öncesinde Fransız, Rus, Çin ve hatta İtalyan firmalarıyla görüşüp, onlarla üretim paylaşma anlaşmalarına gitmesinin sebebi sadece siyasi ya da ekonomik değil; aynı zamanda teknolojiktir.

Bu genel özellikleri paylaşan Irak'ın petrol sahaları detaylı incelendiğinde güney ve kuzey arasındaki benzerlik ve farklar çarpıcı sonuçları işaret edecek şekilde ortaya çıkar.

Tablo 4- Irak Bölgelerine Göre Petrol Üretimi (varil/gün)

Güney Irak	Üretim	Kuzey ve Merkez Irak	Üretim
Güney Rumeyla	800000	Kerkük	550-700000
Kuzey Rumeyla	500000	Bay Hassan	100-150000
Batı Kurna	250000	Jambur	75-100000
Az Zubair	200-240000	Kabbaz	30000
Misan/Buzurgan	100000	Ajil (Eski Saddam)	25000
Mecnun	50000	Doğu Bağdat	20000
Jabal Fuki	50000	Ayn Zalah/Batmah	17-20000
Ebu Gurab	40000		
Luhais	30-50000		

Kaynak: EIA 2006, s. 4.

Güneyde Rumeyla, kuzeyde ise Kerkük, Irak üretiminin mihenk taşlarıdır. Nitekim bu iki yatağın ana kuyuları dünya ölçeğinde değerlendirildiğinde neden bu kadar büyük bir önemi haiz oldukları anlaşılacaktır. Rumeyla rezerv açısından içerdiği 20 milyar varil petrolle dünyadaki en büyük altıncı kuyuyken, Kerkük 16 milyar varillik rezerviyle dokuzuncu sıradadır. Üstelik

diğer kuyuların bir kısmı eskime dönemine girmiş olup; her geçen gün daha az rezerv, daha az üretim ve daha çok maliyet anlamına gelmektedir.

Tablo 5- En Büyük Petrol Kuyuları ve Ülkelere Göre Dağılımı (2005)

Ülke	Kuyu	Tahmini Rezerv (Milyar varil)
Suudi Arabistan	Gavar	75-83
Kuveyt	Burgan (Düşüşte)	66-72
Meksika	Kantarel (Düşüşte)	35
Venezuela	Bolivar	30-32
Suudi Arabistan	Sefaniya-Kafji	30
İrak	Rumeyla	20
Kazakistan	Tengiz	15-26
İran	Ahvaz (Düşüşte)	17
İrak	Kerkük	16
İran	Marun	16
Çin	Daging (Düşüşte)	16

Kaynak: Gibson.

İrak'ın en zengin iki kuyusunun bulunduğu Kerkük ve Rumeyla'da sırasıyla Kürtlerin ve Şiiilerin tam egemenlik kurmaya çalışması, bu noktada anlaşılır bir husustur.²⁵ Sünni Arapların her iki bölgede de etkinliklerini Saddam sonrasında neredeyse tamamen kaybetmeleri; üstelik Irak hükümeti için de iktidarı Şiiilere ve Kürtlere kaptırmış olmaları, Irak'ta iç savaşı körükleyen Sünni direnişinin önemli girdilerindedir.

Bu yapıda Kerkük, hem geçmişten gelen üretim kompozisyonundaki önemi, hem de gelecek için vaat ettiği artışla, Kuzey Irak'ın en stratejik petrol üretim noktalarından birini tesis eder. Bunda üretim maliyeti kadar, halen Ceyhan'a uzanan ve sık sık sabote edilen Kerkük-Yumurタルık petrol boru hattının hangi oranda kullanılacağı ve bu oranın uluslararası siyaset düzeyinde yaratacağı ilişkinin önemi de rol oynamaktadır.²⁶ Başka bir deyişle,

²⁵ ABD'nin işgal sonrasındaki Irak açılımlarının İran'ı desteklediği ve bazı güçlülere rağmen bir nevi Şii Jeopolitiği yarattığı vurgulanmalıdır. Bkz. Mehmet Şahin, "Şii Jeopolitiği: İran için Fırsatlar ve Engeller", *Akademik Orta Doğu*, Cilt 1, Sayı 1, 2006, s. 39-55.

²⁶ Pek fazla gündeme gelmese de Kerkük-Yumurタルık Ham Petrol Boru Hattı'nın, Türkiye'nin Irak'taki en önemli çıkarlarından bir tanesi olduğunu belirtmek gerekir. Kerkük-Yumurタルık arasında yer alan iki paralel hattın toplam yıllık kapasitesi 71 milyon ton civarındayken, işgal öncesi ve sonrası yaşanan aksaklık ve artan sabotaj-

Kerkük Irak Kürt Bölgesel Hükümeti (IKBH) yapısı içerisinde kabul edildiğinde ortaya en azından iki tane son derece hayati soru çıkmaktadır. IKBH dış aktörlerle üretim paylaşma anlaşması yapma konusunda kendisini yetkili görmekte ve biraz aşağıda değinileceği gibi bu yönde anlaşmalar yapmaktadır. Hatta bir Türk firması bu yolla elde ettiği anlaşma çerçevesinde Kuzey Irak'ta petrol üretimine başlamıştır bile. Kerkük IKBH içinde yer aldığı anda, yeni anlaşmalar gündeme gelecektir. İkinci olarak belirtilmelidir ki Kerkük'e kimin hakim olduğu, Kerkük-Yumurtalık boru hattının kaderini de tayin edecektir. Her iki husus da Türkiye'nin öncelikli çıkarlarını ilgilendirdiğinden; tarihi bağlar ve Türkmenlerle olan etkileşim kadar önemlidir. O halde Türkiye'nin Kerküklü Türkmenlerle olan bağı sadece tarihsel bağ sorunu değil, aynı zamanda her iki tarafın da hayati çıkarlarını ortak paydada buluşturan bir ekonomik paylaşım ve güvenlik konusudur.

Gelişmeleri yakından takip eden Türk hükümeti, Kerkük'teki nüfus yapısının Türkmenlerin aleyhine yapay olarak değiştirildiğinden hareketle, bu bölgenin geleceğine yönelik referandumu mümkün olduğu kadar ileri atmaya çalışmaktadır. Bununla beraber belirtilmelidir ki Türkiye hem Kerkük'te, hem de Kuzey Irak'ta somut bir kazanıma yönelik girişimlerden, hatta pazarlıklardan uzak kalmaktadır. Kerkük'ün IKBH bölgesinde sayılıp sayılmamasının elbette önemli siyasi sonuçları olacaktır. Bununla beraber Türkiye'nin buradaki asıl çıkarı, en azından bir üretim paylaşma anlaşması elde etmek ve Kerkük'ten çıkan tüm petrolün Yumurtalık'a akmasını temin etmektir. TPAO'nun Garaf'tan dışlanmış olması da böyle bir girişimi kuvvetlendirecek bir husustur. Kerkük'te elde edilecek bir kuyu dahi Türkiye'ye önemli kazanımlar sunarken, Türkmenlerin varlığının daha rahat konsolide edilmesini sağlayacaktır. Kısacası kuyu başına kimlik siyasetinin yapıldığı bir ortamda Türkiye, hem PKK'dan duyduğu endişeler yüzünden, hem de Türkmenler üzerinden yapabileceği açılımlar nedeniyle, kimlik siyasetinin sonuna kadar içine girmiş; buna karşın bu durumu petrolle ilişkilendirememiştir. O halde Türkiye kimlik siyasetindeki pazarlıklarını bir şekilde petrol

larla taşınan miktar iyice düşmüştür. 2001'de hiç akış olmazken, 2002'de 1,13 milyon ton, 2003'de 890 bin ton, 2004'de ise 1,2 milyon ton petrol taşınmıştır. Bkz. Necdet Pamir, "Irak: Hem Gözden hem de Gönülden Irak mı?", *Stratejik Analiz*, Şubat 2005, s. 56. Türkiye'nin Bakü-Ceyhan hattı için verdiği ödünlere bir nedeninin de Ceyhan'ı Akdeniz'in terminali yapmak olduğu düşünüldüğünde, Kerkük-Yumurtalık'ın önemi daha iyi anlaşılacaktır. Kerkük-Yumurtalık boru hattının atılması, Bakü-Ceyhan uğruna yapılan mücadelenin ve verilen ödünlere anlamı önemli ölçüde azalacaktır. Bkz. Mert Bilgin, *Avrasya Enerji Savaşları*, İstanbul: IQ Yayınları, 2005, s. 287-300.

ihalelerinden istediği ya da isteyeceği paylarla ilişkilendirmelidir.²⁷ Bu pazarlıklar sadece TPAO'ya yönelik değil, Irak'ta faaliyet gösteren ya da gösterebilecek firmaların tümünü içerecek şekilde olmalıdır. Bu bölgedeki petrol üretiminde Türk firmalarının olmayışı, Kuzey Irak'ta artması muhtemel kayıtlı ve kayıtsız petrol ticaretinin takip edilememesini beraberinde getirecektir. Üstelik artması muhtemel kaçakçılığın kontrol edilemediği bir durumda Türkiye'nin rahatsızlık duyduğu grupların petrol baronluğu üzerinden mafyalaşması söz konusu olabilecektir.²⁸

Bu yapıda önemli kuyuların bulunduğu bölgelerin Kürt, Türkmen, Şii Arap ve Sünni Arap bağlamında bir kimlik siyasetine endekslenmesi, Irak'ın iç savaş benzeri bir çatışmayı yaşamamasının temel sebeplerinden biridir. Irak merkezi hükümeti ve başta IKBH olmak üzere diğer grupların petrolün ve petrol gelirlerinin nasıl paylaşılacağı hususunda ortak bir platformda buluşabilmeleri ve karşılıklı beklentilerini oydandırmaları kimlik siyasetini daha demokratik bir ortama çekebilecek en önemli hususlardan biri olarak belirmektedir.

²⁷ İran ve Irak'taki ihaleleri beklediğini ifade eden TPAO, mevcut şartların sunduğu fırsatlara rağmen Irak'taki yataklardan, Garaf'ta ya da Garaf büyüklüğünde bir başka yatakta, en azından birini kapsayan bir anlaşmaya ulaşamazsa, Brezilya'da petrol arama gibi girişimlerin anlamı azalacaktır. Buna karşın TPAO'nun başarısı Türkiye'nin Kerkük konusunda yapacağı pazarlığın içeriğinin ne olacağıyla da ilgilidir. TPAO'nun Brezilya projesiyle ilgili bkz. "TPAO Brezilya'da Petrol Arayacak", *Sabah*, 28 Ocak 2007, s. 8.

²⁸ Petrol Piyasası Düzenleme Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun bu zaman diliminde Türkiye'nin çoktan yapmış olması gereken bir hamledir. Kanun değişikliği ile akaryakıt kaçakçılığının denetlenmesi kolaylaşmaktadır. Kaçak akaryakıt satan, taşıyan ve depolayanlara iki yıldan beş yıla kadar hapis ve 20 bin güne kadar adli para cezasının uygulanmasına yönelik kanun değişikliği için bkz. "Yasa çıktı, akaryakıt kaçakçılığı yapan artık hapse de girecek", *Radikal*, 26 Ocak 2007, s. 14. Bununla beraber, ulusal marker gibi uygulamaların sürekli takibinin gerektiği açıktır. Üstelik sorun sadece Türkiye içindeki kaçakçılıktan ibaret değildir. Transit geçişler kadar, Kuzey Irak'ın Türkiye'yi *by pass* ederek yapacağı petrol ticaretini hangi yerel unsurların ne amaçla manipüle edeceği çok önemlidir. Bunun takibi ise ancak bu bölgede faaliyet gösterecek Türk firmalarıyla mümkün olabilir. Petrol yasasıyla TPAO'nun özelleştirilmesinin önünün açılmasını da bu çerçevede okumak gerekir. Türkiye petrol üreticisi olmadığına göre, TPAO'nun devlet ya da özel sektör firması olmasından öte; hangi durumda performansının daha yüksek olacağı önemlidir. Özellikle Irak petrolünün çıkartılması ve taşınması aşamasında yer alan firmaların, Türkiye'nin güvenlik endişelerinin bertaraf edilmesine yapacağı katkı tartışılmaz. Bu süreçte özel sektörden gelen bir Türk firmasının (Güntekin Köksal'ın Petoil firması) Kuzey Irak'ta çoktan üretime başlamasına karşın, halen Garaf anlaşmasını ve ihaleleri bekleyen TPAO'nun birbirine zıt iki resim çizdiklerini de belirtmek gerekir.

Son Siyasi Gelişmeler Işığında Irak Petrollerinin Geleceği

ABD'nin İngiltere ile birlikte Mart 2003'te Irak işgalini başlatmasının ardından ülkenin tam bir kargaşaya girdiği açıktır. Bu kargaşaya rağmen siyasi yapılanmada önemli adımlar atıldığı belirtilmelidir. İşgalin başlamasının hemen ardından Irak, bir yıl boyunca ABD ve İngiltere'nin yönetiminde Geçici Koalisyon İdaresi (GKİ)²⁹ tarafından yönlendirilmiştir. 28 Haziran 2004'te GKİ'nin idareyi Irak Geçiş Hükümeti'ne (IGH)³⁰ devretmesini takiben, 30 Ocak 2005'te ulusal seçimler yapılmıştır. 3 Mayıs 2005'te Irak Geçiş Hükümeti kurulmuştur. Geçiş hükümeti döneminde koalisyon güçlerinin denetiminde hazırlanmış olan anayasa taslağı son halini almıştır.³¹ Nitekim geçiş hükümeti Ekim 2005'te Anayasa referandumunun büyük bir oranla kabul edilmesini sağlamıştır. Yeni anayasa Kürtleri iki düzeyde ayrıcalıklı kılmıştır. Öncelikle, Kürtler *asli kurucu* vasfıyla Irak'ı oluşturan temel unsurlardan biri olarak belirlemektedir. İkinci olarak Kürtler, bir de azınlık olmanın imtiyazlarını elde etmişlerdir. Anayasanın bu özelliğinde, Sünnilerin son seçimleri boykot etmiş olmalarının ve dolayısıyla anayasanın hazırlanma sürecinde yeteri kadar etkin rol oynamamalarının etkisi vardır. Kürt merkezliliği iki yönden pekiştiren bu anayasayı tahlil etmek gerekirse: Birinci madde Irak'ı parlamenter demokrasiyle yönetilen bir cumhuriyet rejimi ve federal bir devlet olarak tanımlamaktadır. Üçüncü madde Irak'ın çoklu etnik, dini ve mezhep yapısını İslam ortak paydasıyla beraber tanımış, böylece farklılıkların ifadesine dayalı kimlik siyasetini meşrulaştırmıştır. Anayasa Irak'ın içerdiği farklılıklara göre değerlendirildiğinde; Kürtlerin ve Arapların esas unsurları, Türkmenlerin ise yeni dönemin ötekisi olarak saptandığı sonucuna varılabilir.³² Anayasa asimetrik bir federal yapıyı öngörmekte, bölgesel idarelerin kendi anayasalarına sahip olmalarını mümkün kılmakla beraber, bunun Irak anayasasına uygunluğunu bir ön şart olarak getirmektedir. Kürtler 1992'de ilan etmiş oldukları bölgesel yapıları ve anayasalarıyla ka-

²⁹ Coalition Provisional Authority.

³⁰ İraçî interim government.

³¹ Anayasa'nın Arapça'dan İngilizceye çevrilmiş tam metni için bkz. Courtesy the Associated Press, "Full Text of İraçî Constitution", *The Washington Post*, 12 Ekim 2005.

<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2005/10/12/AR2005101201450.html>.

³² Türkmenlerin durumu ve Kürt-Arap-Türkmen unsurlar arasındaki anayasal farklar için bkz. Süleyman Sırrı Terzioğlu, "Tarihsel Süreç Çerçevesinde 2005 Irak Anayasasına Göre Irak Türklerinin (Türkmenlerinin) Hukuksal Konumları", *Akademik Orta Doğu*, Cilt 1, Sayı 1, 2006, s. 159-176.

bul edilmişler; üstelik tüm Irak'ta Araplarla beraber asli unsur olmuşlardır. Nitekim Irak'ın resmi dili hem Arapça hem Kürtçedir. Şiiiler ise güneyde otonom idarelerine kavuşmuşlardır. Özetle kuzeydeki petroleri idari yapıları içine alan Kürtlerle güneyin en önemli petrol yataklarını idari yapıları içine alan Şiiiler, kuyu başına kimlik siyasetinin bir sonucu olarak Sünnileri paylaşımından tamamen dışlamışlardır. Anayasa bölgesel ve idari yapılanmasıyla Irak'ı oluşturan farklı grupların konumunu belirlemekte, akabinde doğal kaynakların nasıl paylaşılacağına değinerek, bu yapıyı petrolle ilişkilendirmektedir. Bununla beraber belirtilmelidir ki petrolle ilgili düzenlemeler yapan anayasanın 108-111 maddeleri, özellikle petrol gelirlerinin nasıl dağıtacağı konusunda somut ifadelerde bulunmamaktadır. Bu belirsizlik bir yanıylan anayasa sürecinde Sünnilerin yer almamış olmasının sakıncalarını giderecek bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Bununla beraber aynı belirsizlik Kürtlere petrol anlaşmaları yapma ve fiili durum yaratıp, bunu hukuk nezdinde kabul ettirme fırsatı da yaratmıştır. Son olarak belirtilmelidir ki, Anayasa'ya eklenen 140. madde Irak petrollerinin yüzde 40'ını ihtiva eden Kerkük'te, 2007'de bir referandum yapılmasını ve böylelikle Kürt bölgesine bağlanıp bağlanmaması konusunun saptanmasını öngörmektedir.

Anayasanın kabul edilmesinin ardından Aralık 2005'te geçiş hükümetinin yerini alacak kalıcı hükümeti oluşturacak seçimler tamamlanmış ve yeni hükümet kurulmuştur. Yeni hükümetin en önemli amaçları; bölgesel ve idari yapının pekişmesini sağlamak ve özellikle petrol gelirlerinin nasıl dağıtılacağı konusunda muğlak kalan anayasanın ilgili maddelerini açıklığa kavuşturacak yasal düzenlemeleri yapmak olmuştur. Bu dönemde petrol anlaşmalarının nasıl bir seyir izlediği analiz edilmelidir. Geçici hükümetin yerine kalıcı hükümetin gelmesi ve anayasanın onaylanmasıyla beraber peş peşe petrol anlaşmaları yapılmıştır.

Ocak 2005'te Anadarko, Dome ve Vito firmaları, Güney Irak'ta 2 milyar varil rezerve sahip olduğu tahmin edilen Subba-Luhais yatağıyla ilgili anlaşma yaparlarken; Shell Konsorsiyumu Missan bölgesinde Halfayah'ı içine alacak şekilde 2 milyar varillik bir rezervle ilgili imtiyaz elde etmiştir. Aynı ay Türkiye'den Avrasya firması Khurmala alanıyla ilgili anlaşma yapmıştır. Kanada'dan OGI grubu Kerkük yakınlarındaki Hamrin alanının geliştirilmesi için yapılan anlaşmayı, Mart 2005'te tamamlayabilmiştir. Saddam döneminde Rusya, Çin, Fransa ve İtalya ile yapılmış olan anlaşmalar, Mart 2003 işgali sonrasında ortaya çıkan yeni siyasi tablo ve anayasal düzenlemelerde kadük kalmış gibi görünse de; ilgili firmaların bir şekilde bağlarını sürdürmeye çalıştıklarını da belirtmekte fayda vardır. Örneğin Lukoil, 2004 yazında Irak'lı teknisyenlere Sibiryada eğitim vermiş ve Şubat 2006 boyunca Batı Kurna anlaşmasını yeni hükümetle hayata geçirebilmenin yollarını

aramıştır.³³ Buna rağmen söz konusu anlaşmalar hem geçmiş, hem de mevcut Irak meclisi tarafından henüz onaylanmamış olduğu için baştan sona yeniden değerlendirilmek durumundadırlar. Üstelik Irak hükümeti eski anlaşmaları onaylama taraftarı değildir. Lukoil vakasında değerlendirmek gerekirse; Irak hükümeti yapılmış olan anlaşma gereği bu firmanın son üç yılda 200 milyon dolarlık yatırımı tamamlamış olması gerektiğini, oysa Lukoil'in bu şartı yerine getirmedeğini ileri sürmektedir. Bu yaklaşımda hem Rusya'nın Saddam döneminde meşru olmayan yollardan elde ettiği imtiyazların, hem de 2002'de Lukoil'in sürgündeki eski hükümet yetkilileriyle görüşmüş olmasının önemli rolü vardır.³⁴

Aslında Irak hükümetinin istediği husus önemli ölçüde Kürtlerin muhalefetinden kaynaklanmaktadır. Kürtler petrol anlaşmalarını otonom yapıları içerisinde yapmak ve gelirleri merkez hükümetten bağımsız olarak istedikleri gibi kullanma arayışındadırlar. Bundan dolayıdır ki Saddam döneminde yapılmış olan anlaşmaların tamamını kadük hale getirme ve yenilerini yapma taraftarıdırlar. Bu doğrultuda bir yandan yapılmış ve yapılacak anlaşmalar için merkez hükümete baskı yapmakta, diğer yandan IKBH adına yeni anlaşmalar imzalamaktadırlar.

TPAO'nun Garaf'taki yatakların geliştirilmesi için 1994'te başlattığı görüşmeler neticesinde elde ettiği anlaşma da yeni hükümet tarafından işgal öncesi döneme ait olduğundan tanınmamıştır.³⁵ İşgal sonrası süreçte ise özellikle yerel Kürt yöneticiler 2003 boyunca Kuzey Irak'taki bazı petrol sahalarının işletilmesi için Türk firmalarıyla görüşmüşlerdir. Aslına bakılırsa üç Türk firması Pet Oil, Genel Enerji ve Avrasya sırasıyla Pulkana, Tak Tak ve Kumrala sahalarıyla ilgili anlaşmaları daha işgal başlamadan Talabani'yle yapmışlardır. Bu firmalardan sadece Pet Oil, daha evvel Genel Enerji'nin almak için uğraştığı Tak Tak sahasıyla ilgili anlaşmaya kendi adına yürürlük

³³ "Iraq and Russian Oil Company Sign Deal", 12 Mart 2004, *The New York Times*. <http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9402E2D8133EF931A25750C0A9629C8B63&n=Top%2fReference%2fTimes%20Topics%2fOrganizations%2fL%2fLukoil>.

³⁴ Steven Lee Myers, "Threats and Responses: Energy Industry; Iraq Cancels Oil Contract With 3 Russian Companies", *The New York Times*, 13 Aralık 2002, s. 24.

³⁵ TPAO'nun bu anlaşmayı hayata geçirememesi, bu arada diğer Türk firmalarının Kuzey Irak'taki yoğun girişimlerinden sonra başarıya ulaşmaları iki faktöre atıfla açıklanabilir. Bu durum bir yandan kurumsal bir gerçekle izah edilebilir çünkü özel sektörün Kuzey Irak'taki girişimlerini bir devlet firmasının yapması çok zordur. Diğer yandan ise TPAO'nun dikey entegrasyonunun olmayışı bu başarısızlıkta önemli rol oynamaktadır. Özetle, bu kurumun ya dikey olarak yeniden yapılandırılması, ya da bu süreci tamamlayacak şekilde özelleştirilmesi gerekmektedir.

kazandırabilmiştir. Başka bir deyişle, Talabani'nin işgal öncesi anlaşma yaptığı Türk firmalarından sadece biri, işgal sonrası hükümet döneminde petrol üretim hakkı elde edebilmiştir. Aynı dönemde İKBH başka anlaşmaları da hayata geçirmiştir. Bu doğrultuda 1 Aralık 2005'te Norveçli DNO ile Türkiye sınırındaki Tawke kuyusuyla ilgili üretim paylaşma anlaşması imzalamışlardır. DNO'nun Türkiye sınırına 15 km. uzaklıkta, Dohuk'un Zaho İlçesi'ndeki petrol kuyusu için, İKBH Başbakanı Neçirvan Barzani, DNO'nun Genel Müdürü Magne H. Normann ve Irak'taki üst düzey ABD subayları bir araya gelerek seremoni yapmışlardır. 2005 döneminde İKBH merkezden bağımsız olarak Kanada'dan Heritage, Birleşik Arap Emirliklerinden Aabar ve Türkiye'den PetroPrime firmalarıyla üretim paylaşma anlaşmaları imzaladığını beyan etmiştir.³⁶

İKBH'nin petrol anlaşmaları yapma konusundaki tez canlılığının sebebi açıktır. Merkezi hükümet tüm büyük kuyularla ilişkin anlaşmaları başta Amerikan ve İngiliz firmaları olmak üzere topyekün bir şekilde hayata geçirme arayışındadır. Bunun rakamsal ifadesi şudur: Irak halen 46,5 milyar dolar olan milli gelirinin yüzde 90'nını petrolden elde etmektedir.³⁷ Petrol firmalarının devreye girmesiyle petrol üretiminin günlük 4.5-5 milyon varile çıkması, yıllık petrol gelirinin ise 100 milyar doları geçmesi söz konusudur. Özetle Irak'ın yeni petrol yasası 30 yıllık ve en azından 3 trilyon dolarlık bir zenginliğin paylaşımını bir yandan üretici ülke ve petrol firmaları, diğer yandan ise ülke içindeki idari yapı ve Irak'ın tamamı arasında yapmaktadır.

Ocak 2007'de gündeme gelen yeni petrol yasasına göre Irak petroleri 30 yıl boyunca işletilecek ve toplam gelirin yüzde yetmiş beşi işletmeciler firmaya ya da konsorsiyum tarafından alınacaktır. Böylelikle başta Exxon Mobil, BP ve Shell olmak üzere AngloSakson firmalar Irak petrolerindeki ayrıcalıklı konumlarını elde etmiş olacaklardır.³⁸ Anlaşmaları içerecek yasa taslağı üretici firmaya ya da konsorsiyuma, çıkan petrolün 30 yıl süreyle yüzde 75'ine kadarki kısmını sahiplenme seçeneği sunduğu gibi; sonraki aşamada karın yüzde 20'sini alma olanağı da tanımaktadır.³⁹ Başka bir deyişle, yasa mevcut

³⁶ EIA, 2006, s. 6-7.

³⁷ Bu oran elbette sadece Irak'a mahsus değildir. Nitekim Suudi Arabistan, Endonezya ve pek çok üretici ülkenin milli gelirinde doğal kaynak rantları çok büyük payları işgal etmektedir. Bununla beraber pek az ülke gelirlerini bu kadar kötü kullanmıştır. Suudi Arabistan, Endonezya, Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın durumları için bkz. Mert Bilgin, *Hazarda Son Darbe*, İstanbul: IQ Yayınları, 2005, s. 97-121.

³⁸ "Petrol baronlarının Irak'ı paylaşma planı start aldı", *Sabah*, 8 Ocak 2007, s. 11.

³⁹ "CNN, Irak petrol gelirleri Batı'ya teslim", *CNN Türk Dünya*, 8 Ocak, 2007. http://www.cnnturk.com/DUNYA/haber_detay.asp?PID=319&haberID=283450.

haliyle petrol firmalarına eğer isterlerse toplam gelirin yüzde 75'ini kendi kasalarına aktarma imkânı sunmaktadır.⁴⁰

Yasa taslağını irdelemek gerekirse, öncelikle anlaşmaların 30 yıllık süreyi ihtiva etmesinden başlanabilir. Konvansiyonel olarak üretici ülkeler petrol firmalarına bu kadar uzun süreli imtiyaz vermek taraftarı değillerdir. Tarihsel olarak bakıldığında ise uzun yılları içeren anlaşmaların zor koşullarda aranan ve çıkartılan petrolün çok uzun zaman gerektirdiği yerlerde istisnai olarak yapıldıkları görülür. Nitekim sismik haritalama çalışmalarıyla ilk sondajın yapılıp deneme kuyusunun açılmasına kadar ki sürenin 10-15 yıl olduğu durumlarda bu tarz anlaşmalar zorunluluktur. Bununla beraber belirtilmelidir bu yasa tasarısının geçmesine çalışan petrol firmaları, son 10 yıldır yaptıkları üretim paylaşma anlaşmalarını 30 yıl ve üstü olarak değerlendirmektedir. Kısacası burada çok büyük bir sorun yoktur; genel eğilim bu yöndedir. Asıl problem, üretimin yüzde 75'ine varan kısmının firmalarca kontrol edilip, Irak'ın gelirlerinden de yüzde 20 pay alınmasıdır.

Bu şartlar çok ağırdır ve Irak'a mahsustur. Kısacası, geçmesi muhtemel yasa tasarısının dünyada eşi benzeri görülmemiş oranlarda, genel uygulamaların en azı iki katı kadar, imtiyaz alan firmayı ya da konsorsiyumu kayırdığı açıktır. ABD Başkanı Bush'un yardımcısı Dick Cheney'nin 1999'da henüz Halliburton petrol şirketi yöneticisiyken, dünyanın 2010'a kadar günde 50 milyon varil ekstra petrole ihtiyacı olacağını ve bunun da Ortadoğu'dan başka kaynağı olmadığını belirtmesi örneğinden⁴¹ hareketle ve son gelişmeler ışığında; ABD'nin artan petrol ihtiyacının önemli yeni kaynaklarından birisinin Irak olduğu artık tamamen aşıkardır. ABD Irak'la arasında kurduğu organik bağı bu yasa tasarısının geçmesiyle iyice perçinlemiş olmakla kalmayacak, tüm güvenlik sorunlarıyla bizzat ilgilenmek durumunda kalacaktır. Başka bir deyişle, yeni petrol yasası sonrasında petrol anlaşmaları biraz evvel değinildiği çerçevede yapılırsa, Irak'a saldırmakla herhangi bir ABD üssüne saldırmak arasında fark olmayacaktır. Böyle bir yapıda Irak'ın üçe bölünmesinin siyasi sonuçları kadar üretici firmalar açısından tek bir odakla anlaşma yapmak yerine, üç farklı yapıyla müzakere etme anlamına geleceği de unutulmamalıdır. Bu durumda ABD, İngiltere ve petrol firmaları açısından en mantıklı açılım, yasanın geçmesinin hemen akabinde Irak'ın bütünlüğünü sağlamaya yönelik güvenlik tedbirlerini hayata geçirmek kadar, özellikle Bağdat ve çevresinin imarına yönelik yatırımların yapılmasıdır.⁴² Böyle bir girişim, ABD'nin

⁴⁰ "Petrol Batı'ya akacak", *Vatan*, 8 Ocak 2007, s. 17.

⁴¹ Milliyet Dış Haberler Servisi, "Petrolün aslan payı Batılı şirketlere", *Milliyet*, 8 Ocak 2007. <http://www.milliyet.com.tr/2007/01/08/dunya/adun.html>.

⁴² Irak'taki elektrik, su, ısınma, barınma ve akla gelebilecek her türlü alt yapı sorunu eskiden Saddam'ı zayıflatmaya yarayan bir propoganda aracıyken, artık ABD'nin bir sorunudur. Yakın gelecekte ise hem bölgesel hem merkez düzeyinde Irak'taki hükü-

işgalin başından beri verdiği, fakat yerine getiremediğinden kendisine meşruiyet kaybettiği, sözlerin de tutulması anlamına gelecektir.⁴³

Bu aşamada ortaya çıkan diğer bir sonuç ise elde edilen petrol gelirlerinin petrolün çıktığı yerdeki bölgesel yapı, merkez hükümet ve tüm Irak halkı gözetilerek nasıl paylaşılacağıdır. Bu süreçte eski imtiyazlarını kaybeden Sünni Araplar ve ötekileştirilmiş azınlık durumuna düşen Türkmenlerin, yapılmakta olan düzenlemelerden daha fazla dışlanmama adına girişimlerini artırmaları beklenebilir. Bir yanda IKBH ile bölgesel Şii yönetimi, diğer yanda Şii ağırlığı yansıtan mevcut hükümet arasında sıkışan Sünnilerin, yönetim ve paylaşımında daha fazla söz sahibi olmamaları, mevcut çatışmaları körükleyecektir. Üstelik IKBH ile hükümet arasında da çatlaklar mevcuttur. IKBH başbakanı Neçirvan Barzani, Kürtlerin petrol rezervlerini geliştirme çabalarını sabote etmeye çalışmakla suçladığı Irak hükümetini kınamakta ve her fırsatta ayrılık sinyalleri vermekte, bu arada Kerkük'ün geleceğiyle ilgili hususlarda hem Türkmenler hem de Sünni Araplarla ters düşmektedir.⁴⁴ İşgal öncesinde 700 bin nüfusunun yüzde 30'u Türkmenlerce oluşan Kerkük ise, önümüzdeki dönemde önemli bir sorun kaynağı olmaya adaydır. Irak Türkmen Cephesi başkanı Ergeç'in, Kerkük'ü barut fıçısı olarak niteleyip, Kürt yetkililerin seçmen kütüklerine 227 bin Kürtü (aileleriyle beraber 600 bine yakın nüfusu) yapay olarak bölgeye sevk edip, 100 bin silahlı peşmergeyle referandumu belirlemeye çalışmasının sakıncalarına dikkat çekmektedir.⁴⁵

Tüm bu analizin ortaya koyduğu bir diğer husus, IKBH ve Kürt yönetiminin sadece Sünni Arapları değil, Türkmenleri ve Şii Arapları da rahatsız ettikleridir. Bu yapılanma, açılımlarında önemli ölçüde Kürtleri kullanan ABD'nin başta Sünniler olmak üzere diğer grupların taleplerini daha fazla değerlendirmeye almaya itmektedir. Saddam'ın 30 Aralık 2006'da infaz edilen aceleci idamının arkasında, muhtemel yeni denge arayışının Saddam'ın yaşadığı bir ortamda eski Baasçıları canlandırabileceği endişesinin olup olmadığı bu noktada sorgulanmalıdır. Başka bir deyişle, Saddam'ın idamı Sünnilerin azalan gücünün sonucu değil; yakın zamanda daha çok

metlerin temel sorunu olacaktır. Bkz. Sarah Graham-Brown, "Multiplier Effect: War, Occupation and Humanitarian Needs in Iraq", *Middle East Report*, Sayı 228, Sonbahar 2003, s. 12-23.

⁴³ Michael A. Newton, "Batı'nın destek sözleri lafta kaldı", *Cumhuriyet*, 29 Kasım 2004, s. 10.

⁴⁴ BBC, "İraklı Kürtlerden 'ayrılma' uyarısı", *BBC Turkish*, 28 Eylül 2006. http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/09/060928_barzani_warning.shtml.

⁴⁵ Sadettin Ergeç, "Kerkük barut fıçısı gibi patlayacak", *Vatan*, 9 Ocak 2007, s.18.

siyaset sahnesine gelecek Sünniler ve Baas mensuplarının yönlendireceği hareketi, Saddamcı Baasçılıktan ayrı tutmak endişesidir.

Saddam'ın idamının hemen ardından Bush, Irak politikasındaki yeni açılımları ifade etmiştir. Buna göre Irak'ta halen bulunan 160 bin Amerikan askerinin yanı sıra 20 bin kişilik ek kuvvet sevk edilecektir. Bununla kalmayan Bush en az yarısı Sünni direnişçilerin kontrolündeki Bağdat'a, 10 bin Kürt peşmergenin yollanacağını ifade etmiştir. Buradaki amaç Bağdat'taki Sünni ve Şii etkinliğini Kürtlerle dengelemektir. Bush, Kürt kartının fazla kullanılmasının yaratabileceği sakıncaları da düşünerek Irak başbakanı Nuri El Maliki'ye; **1-** Eyalet seçimlerini yüksek Sünni katılımıyla bir an evvel gerçekleştirmesi; **2-** Ulusal petrol yasasının hayata geçirilmesi ve gelirlerin tüm grupları memnun edecek bir şekilde paylaşılması; **3-** Baas partisine karşı daha az hasmane tutum izleyerek ilişkilerini geliştirmesi; **4-** Sünni bölgelere daha fazla yatırım yapılması; **5-** Haziran 2007'ye kadar 10 Irak tümeninin denetimini alıp peşmergelerin yarısıyla Bağdatta istikrarın sağlanması konularında baskı yapmıştır.⁴⁶

Buradan çıkartılacak sonuç açıktır. Petrol üretimiyle ilgili yasa taslağının geçmesi kadar petrol gelirlerinin nasıl paylaşılacağı hususu tüm tarafları (yani işgal kuvvetlerini, üretici firmaları, Kürtleri, Sünni Arapları, Şiiileri ve Kerkük bağlamında Türkmenleri) ortak bir payda da buluşturmadığı sürece, Irak'taki petrol üretimi ve sevkiyatı ancak asker denetiminde gerçekleştirilebilecektir. Böyle bir yapı ise petrol alt yapısına yönelik sabotajların ve siyasi yapıya yönelik tahriklerin artması anlamına gelecektir. Bush'un ABD'de azalan desteğe ve Kongre'de demokratların çoğunluğu ele geçirip önemli bir baskı ortamı yaratmalarına rağmen daha fazla askere ihtiyaç duymasının sebebi budur. Bu süreçte ise ABD'nin Kürtleri daha azına razı etmeyi, Şiiileri ve Sünnileri ise daha çoğunu aramamalarını sağlamayı önümüzdeki dönemin temel taktiği olarak belirlemeyi düşünmesi gerekmektedir. Petrol yasasının kabul edilmesinden sonraki dönemde Irak'taki çatışmaların alacağı yönü, petrolün nasıl paylaşılacağı ile bu paylaşımında ABD'nin Kürtlere daha fazla sorumluluk verip vermeyeceği hususları belirleyecektir.

Irak'ın içinde bulunduğu yeni dönüm noktasında ABD iki seçim arasındadır. İlk olarak petrol paylaşımında öncelik verilen Kürtlere güvenlik sorumluluğu da yüklenebilir. Ancak Kuzey Irak'ta işler görünen bu taktiğin, Bağdat ve çevresinde işlemesi çok zordur. ABD'nin Bağdat'a sevk etmeyi düşündüğü asker ve Kürt peşmergeyi istikrar adına Kuzey Irak'taki Kürt

⁴⁶ "Bush'tan Maliki'ye Beş Emir", *Hürriyet*, 9 Ocak 2007, s. 18.

hâkimiyetini yaygınlaştırmaya hizmet ettirmesi, ya da bunun böyle algılanması, durumunda mevcut karmaşayı doğuran faktörler daha da yoğunlaşmış olur. Bu manevranın, yeni petrol yasası çerçevesinde oluşturulacak anlaşmaları Irak'ın bütünlüğü içerisinde korumayı hedeflese de, mevcut dinamiklerle başarıya ulaşması çok zor görünmektedir. İkinci olarak, ABD'nin Kürt kartını aşırı kullanmanın getirdiği sakıncaları bertaraf etme yoluna gitmesi, Irak'ta yeni oluşumların yaşanabileceğinin işaretçisi olacaktır. Bu da çok ilginç bir sonucu orta çıkarmaya namzettir: ABD Kürtler üzerinden yaptığı manevraları, özellikle İran bağlantılı Şii hareketinin ivmesini yavaşlatacak şekilde dengelerken⁴⁷, Sünni taleplerini çok da göz ardı etmeme yolunu düşünmek durumundadır. Kuzey Irak petrollerini Kürtler, Körfez petrolünü Şiiler aracılığıyla kontrol edecek idari yapıyı hayata geçirip Sünnileri Merkez Irak'a doğru sıkıştırmak çözüm değildir. Bu yapı her şeyden evvel İran'ın Şii ideolojisini pekiştirecektir.⁴⁸ Bu yapıda Baasçılarla beraber diğer Sünni grupların siyasi arena da daha fazla yer almaları kaçınılmaz görünmektedir. Artık petrol firmalarının da lehinde olan Irak'ın bütünlüğünün korunması ise, ancak böyle bir yaklaşım sonucunda istikrar içerisinde sağlanabilir.

Sonuçlar

Irak petroleri üzerine yapılan bu çalışma; küresel, bölgesel ve yerel analiz düzeylerinde farklı, ama bir o kadar da birbirleriyle ilintili sonuçları, Türkiye'nin bu bölgeye yönelik yaklaşımının ne olması gerektiğine dair ipuçlarını sunarak ortaya koymaktadır.

A- Küresel analiz düzeyi:

⁴⁷ İran'ın Irak'ta Şii İslam Cumhuriyeti kurmak gibi gizli bir ajandası olduğu ve Chatham House'un son zamanlarda dile getirdiği, Körfezde Şii Petrolistan'ın (*Shi'ite Petrolistan*) oluşmakta olduğu saptamaları bu noktada daha çok anlam kazandırır. Bkz. Şamil Şen and Tuncay Babalı, "Security concerns in the Middle East for oil supply: Problems and solutions", *Energy Policy*, Cilt 35, Sayı 3, Mart 2007, s. 1519.

⁴⁸ Filistin'de Hamas ve El Fetih arasındaki çatışmaların iç savaşa gittiği bir ortamda, Irak'ta Kürt, Sünni Arap ve Şii Arap ayırımının federal idari yapıdan bağımsız parçalara doğru gitmesinin çatışmaları körükleyerek, iç savaşı bölgesel savaşa doğru taşıyacağını beklemek yanlış olmaz. İran'ın Şii ideolojisini kullanarak Orta Doğu'da yükselmesini İran'da durdurmayı hedefleyen ABD'nin bu noktadaki kararı hayati önem taşımaktadır. Suudi Arabistan'ın İsrail'le İran'a karşı cephe oluşturmasından, UAEK'nın İran'ın nükleer programını yoğunlaştırdığına dair son raporunu 23 Şubat'ta Güvenlik Konseyi'ne sunmasının ardından ABD'nin İran'a müdahale etmesine kadar pek çok senaryo gündemde olsa da; mevcut şartlar altında Irak'ın bütünlüğünün korunmasının ve İran'a müdahale yoluyla değil yoğun yaptırımlarla baskı tatbik edilmesinin giderek zorunluluk haline geldiği belirtilmelidir.

1- Enerji tüketimlerine koşt olarak petrol ithalatı ve bağımlılığı sürekli artan ABD, Çin ve Hindistan arasından ABD ve Çin iki önemli rakip olarak belirmiştir. Bu iki ülkeden birincisi tüketim, ikincisi ise üretim ivmesini kaybetmemek adına, petrol tedariklerini geliştirip çeşitlendirmek durumundadırlar. Irak içerdiği rezervler, üretim maliyeti ve taşıma avantajları açısından en cazip tedarikçi konumundadır. Bu şartlarda Irak, ABD için *vazgeçilemez* bir coğrafyadır.

2- Artan petrol fiyatları üretici ülkelerin eline çok önemli bir silah vermektedir. Bu durum ABD nezdinde en az üç veçheli bir sonuç yaratmaktadır:

2.1- Başta Venezüella olmak üzere Latin Amerika ülkeleri elde ettikleri gelir artışlarının yardımıyla daha az Amerikancı bir yaklaşımla kendilerine has *Bolivarcı Sosyalizme* doğru kaymaktadırlar. ABD'nin petrol tedarikinde çok önemli bir yeri olan Latin Amerika'daki bu hareket, ABD'yi Orta Doğu ve Afrika'da yeni arayışlara zorlamaktadır.

2.2- ABD'nin başta Suudi Arabistan olmak üzere Orta Doğu'daki paydaşları artan talep ve fiyatlarla her geçen gün daha rahat hareket etme kabiliyetine ulaşmaktadırlar. Bu da ABD'yi, Irak'ın tamamında tam denetim sahip olma konusunda zorlamaktadır. ABD, hem fiyat hareketliliğinden, hem de diğer üreticilerden gelebilecek baskılardan korunmak için Irak'ı bir bütün olarak elinde tutmak durumundadır.

2.3- ABD'nin eski ideolojik hasmı Rusya doğal kaynak gelirlerini katlamıştır ve Hazar Havzası ile Orta Doğu'da yeni arayışlara girmiştir. Rusya'nın enerji ticaretinde hem meşru, hem de meşru olmayan zemindeki kabiliyetleri düşünüldüğünde, ortaya dikkat çekici bir saptama çıkar. Başta Lukoil olmak üzere Irak'tan şimdilik dışlanmış görünen Ruslar, yeni petrol yasaının geçmesi durumunda dahi Irak'taki faaliyetlerini kayıt dışı ticaret üzerinden derinleştirmeye namzettirler. Bu da yerel hükümetlerin yaptıkları petrol anlaşmaları kadar sahne arkasında hangi ticareti, kimlerle gerçekleştirdiklerinin anlaşılmasını zorunlu kılar.

3- BM'nin "oil for food" programının Irak'ta tam bir başarısızlık örneği olarak belirerek, yasal olmayan ticaretin temel zemini haline gelmesi ve Saddam'ın petrol ticaretini yeni ortaklarla geliştirebilmesi, BM'yi sadece ABD'nin söyleminde değil, özünde de çok yıpratmıştır. ABD BM'ye saygınlık kazandırmayı tercih etmediği sürece bu kurumun Orta Doğu'da belirleyici olması mümkün görünmemektedir.

B- Bölgesel analiz düzeyi

1- Irak petrollerinin dünya piyasalarına nasıl ulaştırılacağı ve bu süreçte Kerkük-Yumurtalık boru hattıyla beraber Kerkük'ün statüsünün ne olacağı Türkiye'yi yakından ilgilendirirken, İsrail'in alternatif boru hattı projeleri bu iki ülkeyi farklı koordinatlara taşımaktadır. İsrail'in Samsun-Ceyhan hattını kendi topraklarına uzatma konusundaki pazarlık gücü, Kerkük-Yumurtalık'ın geleceğinden bağımsız düşünülemez.

2- OPEC üyesi olan Orta Doğu'lu ülkeler, Irak'taki yeni oluşumları yakından takip etmektedir. Irak'ın üretiminin günlük 2 milyondan 4,5-5 milyon varile çıkması bu ülkelerin işine gelmezken, böyle bir üretim artışının ancak çokuluslu firmalar desteğinde vuku bulabileceği açıktır. Kısacası Irak, çok uluslu petrol firmalarına sadece teknoloji düzeyinde değil, stratejik olarak da muhtaçtır.

3- ABD'nin petrol uğruna Irak'ta yaptığı açılımlar mevcut haliyle Sünnileri bertaraf etmiş, geniş ölçüde Kürtleri, bir nebze de Şii'leri desteklemiş görünürken; bu durumdan siyasi olarak en fazla İran karlı çıkmıştır. İran'ın Şii'lere verdiği doğrudan ve dolaylı destekle Körfez ülkelerindeki Şii nüfus; Hamas'la El Fetih arasındaki çatışmaların yoğunlaşması ve Hizbullah'ın mevzileri, Irak'ın artacak petrol üretiminin yaratacağı hoşnutsuzlukla beraber düşünüldüğünde, bu ülke Orta Doğu dengelerinde merkeze oturmak durumundadır. ABD'nin İran'a karşı sürekli bir hasmane tutum izlemesi, önemli ölçüde İran'ın artmakta olan nüfuzuyla ilgilidir. ABD'nin İran'a doğrudan, ya da bir Suudi Arabistan-İsrail müttefikliğiyle dolaylı müdahalesi, bu aşamada olumlu sonuç verecek bir açılım olmayacaktır. ABD'nin UAEK'nın 23 Şubat 2007'de Güvenlik Konseyi'ne İran'ın nükleer programını yoğunlaştırdığına ilişkin sunacağı raporun ardından, bu ülkeye uluslararası yaptırım uygulanmasını sağlayıp, mevcut iktidara karşı reformcuları desteklemesi daha muhtemel görünmektedir. Özetle, Sünnilerin petrol paylaşımında yer aldığı ve bütünlüğü sağlanmış bir Irak'la, reformcuların iktidarda olduğu bir İran; yakın gelecekte ABD, İsrail ve Suudi Arabistan'ın çıkarlarının kesiştiği koordinatları vermektedir. Irak'ın parçalandığı ve İran'a karşı kuvvet kullanıldığı senaryo ise, Irak'taki iç savaş benzeri görünümün tüm Orta Doğu'ya yayılması anlamına gelecektir.

C- Yerel analiz düzeyi

1- IKBH kendi idari sınırları içerisinde istikrarı sağlamış ve varlığını pekiştirmiştir. Bölgesel düzeyde Norveç ve Türkiye gibi ülkelerden gelen

petrol firmalarıyla anlaşmalar ya da görüşmeler yapmıştır. Bununla yetinmeyen IKBH, bir yandan Kerkük'teki petrolü sahiplenirken, diğer yandan Irak'ın çokuluslu firmalarla topyekün anlaşmalarını düzenleyecek petrol yasası üzerinden elde edilecek gelirlerden mümkün olduğu kadar yüksek pay almaya çalışmaktadır. Bu gerçekleşirse, her idari bölge çıkan petrolün önemli bir kısmını kendine ayıracak (Bu düzenlemeden en çok Kürtler ve Şiiler kazanacak) bir kısmı merkezdeki fona devredilen gelirler, daha sonra yerel yönetimlere aktarılacaktır (Bu düzenlemeden ise en çok Kürtler kazanacak). Böyle bir yapının Kerkük bağlamında Türkmenler, petrol gelirlerinin paylaşımı bağlamında ise bir ölçüde Şiiler ve tüm yönleriyle Sünniler tarafından onaylanmayacağı açıktır. Kısacası petrol paylaşımı tüm tarafları uzlaştıracak bir şekilde düzenlenmediği durumda, Irak'ta çatışmalar daha da yoğunluk kazanacak ve işgal kuvvetleriyle beraber peşmergeler de hasım addedilebilecektir.

2- ABD yeni petrol yasasının geçmesinin akabinde Kuzey Irak'ta istikrar sağlamayı başarmış olan Kürtlere daha fazla rol verme eğilimindedir. Bağdat'a peşmergelerin getirilmesi gibi uygulamalar, mevcut şartlarda istikrarı değil çatışmaları körükler. ABD Şii yükselişini dengelerken, Kürt kartını aşırı kullanmanın verdiği sakıncaları bertaraf etmek adına Sünnileri siyaset sahnesine daha çok çekmeyi ve başta Baas olmak üzere Sünni gruplarla uzlaşmayı eninde sonunda denemek durumunda kalacaktır.

D- Türkiye'nin konumu

1- Yeni Petrol Yasası'nın çıkmasından sonraki Irak'ın durumu ne olursa olsun, başta IKBH olmak üzere yerel yönetimlerin ve bu yönetimlerin içerisindeki kadroların kayıt dışı petrol ticaretine girmeleri ihtimal dahilindedir. Geçmişte Türkiye üzerinden yapılan kaçak petrol ticaretiyle, Rusların Irak'ta bu yöndeki girişimleri değerlendirildiğinde, bu olasılığın özellikle Türkiye nezdinde yaratacağı sonuçlar şimdiden değerlendirilmelidir. Petrol Piyasası Düzenleme Kanunu'ndaki denetime yönelik ulusal marker uygulaması gibi değişikliklerin yerinde olmakla beraber, yasal mevzuatın tek başına yetersiz kalacağı açıktır.

2- Türkiye, aleyhine gidirmiş gibi görünen konjonktürü kimlik siyasetine daha fazla odaklanarak değil, kimlik siyasetinden elde edeceği kozları başta petrol üretimi olmak üzere Irak ekonomisinde daha fazla yer almasını sağlayacak hamlelere çevirerek bertaraf edebilir. Irak'taki petrol yasasının geçmesi ve 30 yıllık anlaşmaların çokuluslu petrol firmalarıyla yapılması, 30 sene sonrasının Irak'ının nasıl olacağını şimdiden tahayyül edilmesini lüzumlu kılar. Iraktaki oluşumların kaç parçalı ve kimin kontrolü altında oldu-

ğu ve hangi niyetleri taşıdığı Türkiye'nin güvenliği açısından elbette önemlidir. Bununla birlikte Türkiye başta petrol sektörü olmak üzere bu coğrafyadan ekonomik dışlanmışlığından kaynaklanacak maliyeti ve bunun güvenlik boyutunu iyi tespit etmek durumundadır. Kuzey Irak ve Kerkük'teki kozlarını iyi kullanıp, bunu bir yandan TPAO ve özel sektörü aracılığıyla petrol anlaşmalarına çeviren, diğer yandan Kerkük-Yumurtalık hattını işlevsel kılan ve son olarak Irak'ın önümüzdeki 30 yıllık imarına yönelik ekonomik rüzgarı yakalayan Türkiye'nin, bu bölgedeki nüfuzunun pekişeceği açıktır. Bunun tam aksi ise Türkiye'nin en kötü senaryosudur.

Kaynakça

ALKADIRI, Raad ve MOHAMEDİ, Fareed, "World Oil Markets and the Invasion of Iraq", *Middle East Report*, Sayı 227, Yaz 2003, s. 20-27.

BBC, "Iraklı Kürtlerden 'ayrılma' uyarısı", *BBC Turkish*, 28 Eylül 2006. http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/09/060928_barzani_warning.shtml.

BİLGİN, Mert, *Hazarda Son Darbe*, İstanbul: IQ Yayınları, 2005.

BİLGİN, Mert, *Avrasya Enerji Savaşları*, İstanbul: IQ Yayınları, 2005.

BLIN, L., *Le Pétrole du Golf*, Paris: Maisonneuve et Larose, 1996.

BLUM, Justin, "Bill Wouldn't Wean U.S. Off Oil Imports, Analysts Say", *Washington Post*, 26 Temmuz 2005, s. A01.

BP Statistical Review of World Energy, Haziran 2002.

"Bush'tan Maliki'ye Beş Emir", *Hürriyet*, 9 Ocak 2007, s. 18.

Courtesy the Associated Press, "Full Text of Iraqi Constitution", *The Washington Post*, 12 Ekim 2005. <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2005/10/12/AR2005101201450.html>.

CNN, "Irak petrol gelirleri Batı'ya teslim", *CNN Türk Dünya*, 8 Ocak, 2007. http://www.cnnturk.com/DUNYA/haber_detay.asp?PID=319&haberID=283450.

CHEVALIER, J.M., *Les grandes batailles de l'énergie*, Paris: Éditions Gallimard, 2004.

ESCOBAR, Pepe, "The Roving Eye: China, Russia and the Iraqi oil game", *Asia Times*, 1 Kasım 2002. http://www.atimes.com/atimes/Middle_East/DK01Ak02.html.

EIA, *Iraq Energy Data, Statistics and Analysis*, 26 Haziran 2006. http://lugar.senate.gov/iraq/pdf/13_EIA_Iraq_CAB.pdf.

ERGEÇ, Sadettin, “Kerkük barut fiçısı gibi patlayacak”, *Vatan*, 9 Ocak 2007, s.18.

FONTAINE, P., *La Guerre Occulte du Pétrole*, Paris: Dervy, 1949.

FOOTE, Christopher; BLOCK, William; CRANE Keith; GRAY, Simon, “Economic Policy and Prospects in Iraq”, *The Journal of Economic Perspectives*, Cilt 18, Sayı 3, 2004, s. 47-70.

FRENCH, John D., “Why Talk? The U.S. Invasion of Iraq”, *Latin American Perspectives*, Cilt 30, Sayı 4, Temmuz 2003, s. 7-9.

GHOURI, Salman Saif, “Assessment of the relationship between oil prices and US oil stocks”, *Energy Policy*, Cilt 34, Sayı 17, Kasım 2006, s. 3327-3333.

Gibson Consulting, *12 top natural gas countries (by reserves, 2005)*. <http://www.gravmag.com/oil.html#imports>.

GRAHAM-BROWN, Sarah, “Multiplier Effect: War, Occupation and Humanitarian Needs in Iraq”, *Middle East Report*, Sayı 228, Sonbahar 2003, s. 12-23.

“Iraq and Russian Oil Company Sign Deal”, 12 Mart 2004, *The New York Times*.

<http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9402E2D8133EF931A25750C0A9629C8B63&n=Top%2fReference%2fTimes%20Topics%2fOrganizations%2fL%2fLukoil>

LEWIS, Bernard, *The Middle East: A Brief History of the Last 2,000 Years*, New York: Simon and Schuster, 1995.

MEHURON, Tamar A., “Where Imported Oil Really Comes From”, *Air Force Magazine*, Haziran 2002, s. 10.

MOHAMEDI, Fareed ve DIWAN, Roger, “Political Economy: The Saudis, the French and the Embargo”, *Middle East Report* (The Iraq Sanctions Dilemma), Sayı 193, Mart 1995, s. 24-25.

MYERS, Steven Lee, “Threats and Responses: Energy Industry; Iraq Cancels Oil Contract With 3 Russian Companies”, *The New York Times*, 13 Aralık 2002, s. 24.

Milliyet Dış Haberler Servisi, “Petrolün aslan payı Batılı şirketlere”, *Milliyet*, 8 Ocak 2007. <http://www.milliyet.com.tr/2007/01/08/dunya/adun.html>.

NEWTON, Michael A., “Batı’nın destek sözleri lafta kaldı”, *Cumhuriyet*, 29 Kasım 2004, s. 10.

NORENG, Øystein, “The euro and the oil market: new challenges to the industry”, *Journal of Energy Finance & Development*, Cilt 4, Sayı 1, Haziran 1999, s. 29-68.

PAMİR, Necdet, “Irak: Hem Gözden hem de Gönülden Irak mı?”, *Stratejik Analiz*, Şubat 2005, s. 52-60.

PARANAGUA, Paula A., “L’Amérique latine peine à se doter d’une stratégie régionale”, *Le Monde Economie*, 28 Haziran 2005, s. II.

“Petrol baronlarının Irak’ı paylaşma planı start aldı”, *Sabah*, 8 Ocak 2007, s. 11.

“Petrol Batı’ya akacak”, *Vatan*, 8 Ocak 2007, s. 17.

REVERCHON, Antoine, “Pétrole: les pays émergents en embuscade”, *Le Monde Economie*, 28 Haziran 2005, s. I.

RAPHAEL, Therse, “Saddam's Global Payroll: It's time to take a serious look at the U.N.'s oil-for-food program”, *The Wall Street Journal*, 9 Şubat 2004.
<http://www.opinionjournal.com/extra/?id=110004667>.

SAIF GHOURI, Salman, “Assessment of the relationship between oil prices and US oil stocks”, *Energy Policy*, Cilt 34, Sayı 17, Kasım 2006, s. 3327-3333.

SARKIS, N., *Le Pétrole à l’heure arab*, Paris: Stock.

SHAOUL, Josef, “Valuing oil: Is there a “Sustainable” price for crude oil?”, *Refocus*, Cilt 6, Sayı 3, Mayıs-Haziran 2005, s. 58-59.

ŞAHİN, Mehmet, “Şii Jeopolitiği: İran için Fırsatlar ve Engeller”, *Akademik Orta Doğu*, Cilt 1, Sayı 1, 2006, s. 39-55.

ŞEN, Şamil ve BABALI, Tuncay, “Security concerns in the Middle East for oil supply: Problems and solutions”, *Energy Policy*, Cilt 35, Sayı 3, Mart 2007, s. 1517-1524.

TERZİOĞLU, Süleyman Sırrı, “Tarihsel Süreç Çerçevesinde 2005 Irak Anayasasına Göre Irak Türklerinin (Türkmenlerinin) Hukuksal Konumları”, *Akademik Orta Doğu*, Cilt 1, Sayı 1, 2006, s. 159-176.

TIMMERMANI, Kenneth R., “Documents Prove U.N. Oil Corruption; The U.N. oil-for-food program was marred by bribery and shady deals involving top officials and cronies of world leaders such as French President Jacques Chirac”, *Insight on the News*, 27 Nisan 2004.

“TPAO Brezilya’da Petrol Arayacak”, *Sabah*, 28 Ocak 2007, s. 8.

WILLIAMS, Paul A., “Projections for the geopolitical economy of oil after war in Iraq”, *Futures*, Cilt 38, Sayı 9, Kasım 2006, s. 1074-1088.

“Yasa çıktı, akaryakıt kaçakçılığı yapan artık hapse de girecek”, *Radikal*, 26 Ocak 2007, s. 14.

YERGIN, Daniel, *Petrol: Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1999.